

MAGDALENA KAROLAK-MICHALSKA

Warszawa

ORCID 0000-0002-3282-654X

WIOLETTA WALOCH

Warszawa

ORCID 0000-0001-9241-5569

PRZEOBRAŻENIA W PAŃSTWACH EUROPY WSCHODNIEJ MOZAIKA ETNICZNA WSPÓŁCZESNEJ BIAŁORUSI, MOŁDAWII I UKRAINY A BEZPIECZEŃSTWO SUBREGIONU

KILKA UWAG O UWARUNKOWANIACH WSPÓŁCZESNEJ STRUKTURY ETNICZNEJ

W rozważaniach o uwarunkowaniach struktury etnicznej państw Europy Wschodniej (Białorusi, Mołdawii i Ukrainy) należy w pierwszej kolejności wyjaśnić, jak w literaturze przedmiotu rozumiany jest termin Europa Wschodnia. Stanowi ona część szerszego obszaru określanego mianem Europy Środkowo-Wschodniej – przestrzeni identyfikowanej na gruncie geopolityki i stosunków międzynarodowych, w skład której w najszerszym ujęciu koncepcyjnym wchodzi: 1) państwa grupy Wyszehradzkiej (Polska, Czechy, Słowacja, Węgry); 2) państwa nadbałtyckie (Litwa, Łotwa, Estonia); 3) Białoruś, Ukraina, Mołdawia; 4) państwa pozostałe po rozpadzie dawnej Jugosławii (Słowenia, Chorwacja, Bośnia i Hercegowina, Czarnogóra, Macedonia, Serbia, Kosowo); 5) pozostałe kraje bałkańskie (Albania, Bułgaria, Rumunia)¹. „Europa Wschodnia ma charakter dwudzielnej całości: składa się na nią z jednej strony ogromne terytorium rdzennej Rosji, z drugiej – cały szereg państw średnich i małych, zaludnionych znacznie gęściej niż Rosja i prezentujących odmienne cechy społeczno-kulturowe”². W tym miejscu doprecyzować należy, że choć badane państwa: Białoruś (207 595 km²; 9 475 200 ludności)³, Mołdawia (33 843 km²; 2 804 801 ludności)⁴

¹ Z. Lach, *Analiza poziomu rozwoju społeczno-ekonomicznego i potęgi państw Europy Środkowo-Wschodniej*, „Przeгляд Geopolityczny” 2014, tom 9, s. 35; Zob. *Europa Środkowo-Wschodnia jako problem badawczy*, „Kwartalnik Historyczny” 2013, nr 4, s. 659; O. Shevel, *The politics of memory in a divided society: a comparison of post-Franco Spain and post-Soviet Ukraine*, „Slavic Review” 70, 2011, 1, s. 137-164.

² S. Bieleń, *Polska a perspektywy Europy Środkowej i Wschodniej*, „Studia Europejskie” 1998, nr 3, s. 63, https://www.ce.uw.edu.pl/pliki/pw/3-1998_Bielen.pdf (12.08.2019).

³ *Національний статистический комітет Республіки Беларусь*, <http://www.belstat.gov.by> (03.01.2020).

⁴ *Recensamant statistica 2014*, [http://recensamant.statistica.md/ru/dissemination/person/\(12.08.2019\)](http://recensamant.statistica.md/ru/dissemination/person/(12.08.2019)).

i Ukraina (603 700 km², 42 288 000 ludności)⁵, geograficznie tworzą jeden subregion – Europy Wschodniej – łącznie zajmując obszar 845 138 tys. km², który zgodnie z danymi z końca 2019 r. zamieszkuje ok. 54,5 mln ludzi różnych narodowości, to różnią się systemami politycznymi. Ukraina i Mołdawia cieszą się rządami demokratycznymi, a na Białorusi władza sprawowana jest autorytarnie, co znacząco wpływa na sytuację społeczną, w tym los mniejszości narodowych i etnicznych. Każde z tych państw ma charakterystyczną dla siebie mozaikę etniczną, która jednocześnie przekłada się na specyfikę całego subregionu pod względem jego struktury narodowościowej⁶.

Struktura etniczna państw Europy Wschodniej jest wynikiem działania wielu czynników natury historycznej, politycznej, gospodarczej, społeczno-ekonomicznej, w końcu kulturalnej. Szczególną rolę w jej kształtowaniu odegrały przymusowe przemieszczenia ludności w czasach ZSRR, następnie migracje związane z rozpadem ZSRR i powrotem ludności z byłych republik radzieckich do państw macierzystych – ojczyzn historycznych, które od 1991 r. stały się niepodległe⁷. Dodać należy, że „Upadek komunizmu i rozpad ZSRR otworzyły drogę tryumfowi idei państwa narodowego. Potrzeba 'nadrobienia' straconego czasu przez narody pozbawione suwerenności w poprzednim półwieczu wyraziła się w pragnieniu przeżywania emocji zbiorowych związanych z udziałem własnego państwa jako samodzielnego podmiotu w grze międzynarodowej”⁸. Uwarunkowania historyczne spowodowały, że tereny etnicznie białoruskie, mołdawskie⁹ i ukraińskie charakteryzują się współcześnie wielo-

⁵ Ukraina. Liczba ludności, Poulationof.net, <https://www.populationof.net/pl/ukraine/> (03.01.2020).

⁶ Національний статистический комітет Республіки Беларусь, [http://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/solialnaya-sfera/demografiya_2/g/chislennost-naseleniya-PO-oblastyam-i-g-minsku/\(12.12.2018\)](http://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/solialnaya-sfera/demografiya_2/g/chislennost-naseleniya-PO-oblastyam-i-g-minsku/(12.12.2018)); Національний состав населения 2009, <http://census.belstat.gov.by/pdf/BOOK-ru-RU.pdf> (12.07.2018); Національний состав України 2001, <http://2001.ukrcensus.gov.ua/rus/results/general/nationality> (02.11.2018); *Recensamant statistica 2014...*

⁷ Na ten temat piszą: E. Анисимова, П. Эберхардт, *География населения России*, Ст. Петербург 2003; A. Dolewa, *Jak się żyje mniejszościom narodowym na Białorusi?*, <http://pl.novabelarus.com/bialorus-dzis/jak-sie-zyje-mniejszosciom-narodowym-na-bialorusi> (12.07.2019); A. Wierzbicki, M. Karolak-Michalska, *Mniejszość rosyjska w etnopolityce państw Europy Wschodniej i Azji Centralnej*, Warszawa 2016, s. 39.

⁸ T. Stryjek, T. Stryjek, *Europa Środkowa (Środkowo-Wschodnia), czyli o pochwalę różnorodności i komparatystyki*, „Kwartalnik Historyczny” 2013, nr 4, s. 786; Zob. także: A. Szeptycki, *Stosunki handlowe między Federacją Rosyjską a Ukrainą*, „Materiały Studialne PISM”, 2008, nr 8, s. 12-13; F. Zastawnyj, W. Kusiński, *Ukraina. Przyroda – ludność – gospodarka*, Warszawa 2003, s. 34; B. Panek, *Polityka Federacji Rosyjskiej w regionie Europy, Azji i Pacyfiku*, Warszawa 2015, s. 10-25.

⁹ W przypadku Mołdawii, pamiętać trzeba, że „(...) tereny dzisiejszej Republiki Mołdawii położone na prawym brzegu Dniestru stanowiły wschodnią część Księstwa Mołdawskiego, które utworzyło wraz z Księstwem Wołoskim Rumunię. Z drugiej strony obszary mołdawskie wchodziły w skład Imperium Rosyjskiego jako Besarabia. W 1940 roku ziemie te zostały przyłączone do Związku Radzieckiego i tworzyły do 1991 roku Mołdawską Republikę Radziecką. Mołdawianie w przeszłości, jak i obecnie, słabo identyfikują się z Rumunią. Ponadto do 1991 r. władze radzieckie prowadziły celową politykę etniczną, sprzyjającą uformowaniu odrębnej narodowości mołdawskiej”. T. Kubaczyk, A. Majchrzak, M. Żyła, *Mniejszości narodowe i etniczne w politykach bezpieczeństwa subregionu Europy Środkowej i Wschodniej. Państwa obszaru WNP*, Warszawa 2017, s. 173.

eticznością i wielokulturowością i stanowią obszar, gdzie żyje ponad 130 różnych grup o charakterze narodowo-etnicznym¹⁰.

Poszukiwania odpowiedzi na pytanie o determinanty struktury etnicznej badanych państw mogą się odbywać na dwóch głównych poziomach. Pierwszy – to czynniki wspólne dla wszystkich z nich (Białorusi, Mołdawii i Ukrainy), wynikające z położenia geograficznego Europy Wschodniej, a także przynależności do kręgu cywilizacyjno-kulturowego¹¹. Drugi – wskazuje na katalog głównych czynników charakterystyczny dla danego państwa, w którym można wyodrębnić dwa rodzaje determinant: wewnątrzpaństwowe i zewnątrzpaństwowe. Wśród tych pierwszych możemy wyróżnić: 1) czynniki ekonomiczne: a) stratyfikacja socjoekonomiczna; b) rozwój gospodarczy państwa; c) perspektywy pracy i poziom bezrobocia; 2) czynniki polityczne: a) ustrój polityczny państwa/państwo demokratyczne *versus* państwo autorytarne/totalitarne/; b) forma państwa /państwo unitarne *versus* państwo złożone; państwo narodowe *versus* państwo-imperium/; c) status prawny narodu tytularnego; d) status prawny mniejszości narodowych i etnicznych; e) transformacja polityczna; 3) czynniki społeczne: a) struktura etniczna państwa; b) konflikty etniczne; c) społeczne postawy wobec wielokulturowości; d) procesy migracyjne; 4) czynniki kulturowe: a) stereotypy narodowościowe; b) wolność religijna; c) możliwość pielęgnowania własnej kultury i używania języka ojczystego; 5) czynniki geograficzne: a) tworzenie skupisk regionalnych mniejszości. Grupę czynników zewnątrzpaństwowych tworzą odpowiednio: 1) determinanty ekonomiczne: a) możliwość legalnej pracy za granicą; b) lepsze warunki ekonomiczne życia poza granicami kraju; 2) determinanty polityczne: a) prawnomiędzynarodowe zobowiązania państwa (multilateralne); b) stosunki bilateralne z innymi państwami w kontekście mniejszości narodowych i etnicznych; c) polityka państw narodowych wspierająca rodaków poza granicami państwa; 3) determinanty społeczne: a) koordynacja polityki etnicznej między państwami sąsiednimi; 4) determinanty kulturowe: a) wolność religijna i możliwość pielęgnowania własnej kultury; 5) czynniki geograficzne: a) bliskość geograficzna narodów nietytularnych z ojczyzną historyczną.

Analizując powyższe determinanty można zauważyć, że dla każdego z badanych państw można wyróżnić katalog kluczowych czynników warunkujących strukturę etniczną:

¹⁰ T. Kubaczyk, A. Majchrzak, M. Żyła, *Mniejszości..., op. cit.*

¹¹ „Europę Środkową (Środkowo-Wschodnią) w pierwszej dekadzie XXI w. w skali światowej wyróżniała przede wszystkim obsesja pamięci. Im bardziej kraje do niej należące spoglądały w przyszłość, tym bardziej doświadczały poczucia niepewności i gwarancji przetrwania szukały w przeszłości. Towarzystwo temu przekonanie, iż i podmiotem, i przedmiotem pamięci jest naród, natomiast pamięć jednostek i znajomość historii transnarodowej mają sens tylko o tyle, o ile „od dołu” lub „od góry” wzmacniają interpretację losów narodowych. Punktem odniesienia tej pamięci pozostawały wydarzenia lat 1939–1989 (zatem okresu, w czasie którego dzieliły one podobne doświadczenia, ale nie decydowały o własnym losie). Niemal wszystkie kraje w Europie, które przeszły w tym czasie przez rządy dwu systemów totalitarnych, w pierwszej dekadzie XXI w. stoczyły wewnętrzne i zewnętrzne ‘wojny o pamięć’ (z reguły te dwa rodzaje konfliktów nakładały się na siebie, ale nie wszędzie z tak dezintegrującymi skutkami, jak w latach 2005–2010 na Ukrainie)”. T. Stryjek, *Europa..., op. cit.*, s. 789-790.

- **dla Białorusi** – w ramach czynników wewnętrznych: a) ustrój polityczny państwa (państwo autorytarne); b) niewielkie zróżnicowanie etniczne państwa z dominującą liczebnie pozycją narodu tytularnego (ok. 84%)¹²; c) trudna sytuacja ekonomiczna Białorusi; w ramach czynników zewnętrznych: 1) lepsze warunki ekonomiczne życia poza granicami państwa; 2) stosunki bilateralne (głównie polityczno-gospodarcze) z innymi państwami, szczególnie z Rosją¹³; 3) bliskość geograficzna narodów nietytularnych (głównie Rosjan) żyjących na terytorium białoruskim z odczynną historyczną;
- **dla Mołdawii** – w ramach czynników wewnętrznych: a) ustrój polityczny państwa o charakterze hybrydowym¹⁴; b) zróżnicowanie etniczne, w którym szczególną rolę odgrywają Mołdawianie i Rumunii (szczegóły w dalszej części tekstu)¹⁵; c) konflikty wewnątrzpaństwowe związane z modelami tożsamości narodowej (panrumunizm, mołdawianizm, pansławianizm)¹⁶; d) trudna sytuacja ekonomiczna państwa – jedno z najbiedniejszych państw europejskich¹⁷; e) separatyzmy: Naddniestrze i Autonomia Gagauska; f) tworzenie skupisk regionalnych mniejszości narodowych i etnicznych (np. Rosjanie, Gagauzi)¹⁸; w ramach czynników zewnętrznych: 1) stosunki polityczno-gospodarcze z Rosją i aspiracje Mołdawii do wstąpienia do UE; 2) lepsze warunki ekonomiczne życia poza granicami Mołdawii;
- **dla Ukrainy** – w ramach czynników wewnętrznych: a) ustrój polityczny państwa (reżim hybrydowy); b) struktura etniczna państwa (szczegóły w dalszej

¹² *Национальный статистический комитет Республики Беларусь..., op. cit.*

¹³ Więcej na ten temat: V. Bulhakau (red.), *Geopolityczne miejsce Białorusi w Europie i w świecie*, Warszawa 2006.

¹⁴ Wprawdzie nazwa ta nie oddaje w pełni charakteru poszczególnych reżimów, lecz wskazuje na ich specyficzne miejsce naznaczone tymczasowością, eklektyzmem rozwiązań i praktyk, i/lub nieprzewidywalnością dalszego rozwoju sytuacji. Zob. także: *Nations in Transit 2018. Raport*, <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/nations-transit-2018> (12.08.2019).

¹⁵ Zob. T. Kasprzak, *Podziały etniczne i narodowościowe w Republice Mołdawskiej. Wpływ i znaczenie edukacji w dwóch odrębnych państwach – Gagauzji i Naddniestrzu*, „Kultura – Społeczeństwo – Edukacja” 2015, nr 1, s. 153 i nast.

¹⁶ Zob. szczegółowo na ten temat: J. Solak, *Mołdawia. Republika na trzy pęknięta. Historyczno-społeczny, militarny i geopolityczny wymiar „zamrożonego konfliktu” o Naddniestrze*, Toruń 2009.

¹⁷ Wśród społeczeństwa mołdawskiego czytelne jest niezadowolenie z obecnej sytuacji gospodarczej – w 2015 r. wyrażało je 92% obywateli, z poziomu płac było niezadowolonych 96%, a z sytuacji na rynku pracy i emerytur 94%. Poziom niezadowolenia społeczeństwa w kontekście gospodarki w latach 2014-2019 utrzymuje się na porównywalnym poziomie. W 2015 r. mołdawska średnia pensja była najniższa w całej Europie, wynosiła około 200 euro, średnia emerytura to niecałe 50 euro. Obywatele w większości nie widzą szansy na poprawę sytuacji ekonomicznej. Co ważne, czynnikiem, który sprzyja utrzymywaniu się niezadowolenia społecznego jest upolitycznienie Narodowego Banku Mołdawskiego i związany z nim nieprzejrzysty sektor finansowy. Sytuacja gospodarcza potęgując migrację zarobkową przekłada się na to, że szacuje się, że od 300 tysięcy do około 1 miliona Mołdawian żyje poza granicami państwa, a głównymi kierunkami ich emigracji są państwa Unii Europejskiej. K. Całus, *Państwo niedokończone. 25 lat mołdawskiej niepodległości*, „Prace OSW” 2016, nr 59, s. 56; *National Bureau of Statistics of the Republic of Moldova*, <http://statbank.statistica.md> (12.05.2019).

¹⁸ Szczegółowo o rozmieszczeniu terytorialnym mniejszości w dalszej części artykułu.

części artykułu) i konflikty na tle narodowościowym (głównie konflikt na linii: naród tytularny – mniejszość rosyjska); c) trudna sytuacja ekonomiczna państwa; d) wojna w Donbasie; e) tworzenie skupisk regionalnych mniejszości narodowych (np. Rosjanie koncentrujący się głównie we wschodniej części Ukrainy¹⁹; Węgrzy w Zakarpaciu); w ramach czynników zewnętrznych: 1) stosunki bilateralne Ukrainy z UE i przygotowania Ukrainy do wstąpienia do Wspólnoty; 2) lepsze warunki ekonomiczne życia poza granicami państwa (np. w Polsce); 3) stosunki polityczno-gospodarcze z Federacją Rosyjską; 3) bliskość geograficzna narodów nietytularnych (głównie Rosjan) z ojczyzną historyczną.

Przy tym – co szczególnie ważne – każdy ze wspomnianych czynników ma charakter płynny, odznacza się swoistą dynamiką formującą konkretne zachowania społeczne²⁰. Subregion Europy Wschodniej, ze względu na położenie geograficzne, zróżnicowanie kulturowe i etniczne, przy jednoczesnym ścieraniu się na jego obszarze wpływów Federacji Rosyjskiej i UE, jest obszarem podatnym na występowanie wielorakich procesów etnopolitycznych, rzutujących na jego strukturę etniczną.

Zgłębiając problematykę współczesnych czynników implikujących zmiany struktury etnicznej państw Europy Wschodniej należy również odnieść się do ruchów migracyjnych. W latach 1991-2019 (początkową cezurę czasową wyznacza rozpad ZSRR i powstanie niepodległych państw, zaś końcową aktualne badania tematyki) przyczyny migracji w państwach subregionu miały różnorodny charakter (m.in. polityczny, ekonomiczny, w tym głównie zarobkowy), przyjmując różny wymiar czasowy (długotrwałe, tymczasowe), a także łączyły się z poczuciem przynależności narodowej poszczególnych obywateli danych państw (szczególnie ludności rosyjskiej, która praktycznie z dnia na dzień z „rdzenia” narodu radzieckiego przekształciła się w mniejszości narodowe w byłych republikach związkowych). Zwraca uwagę, że w badanym okresie w państwach subregionu przyczyny migracji i mobilności nie były jednowymiarowe – na co wskazywali już niejednokrotnie liczni badacze i eksperci.

„Zbyt krótkowzroczne byłoby poszukiwanie przyczyn migracji jedynie w ubóstwie i globalizacji, ponieważ procesy migracji są raczej wynikiem połączenia mikro- i makrostruktur. Te pierwsze mają związek z osobistymi motywacjami, więzami rodzinnymi lub też przekonaniami migrantów. Z kolei makrostruktury opierają się na czynnikach instytucjonalnych z dużym oddziaływaniem (o znacznie większej skali) – na globalizacji rynku światowego, co oznacza, że stosunki między państwowe (mikro- i makrostruktury) są częściowo wzajemnie połączone mezostrukturami m.in. za pośrednictwem sieci i handlarzy”²¹.

¹⁹ Szczegółowo w dalszej części artykułu.

²⁰ Zob. szerzej na ten temat: T. Kasprzak, *Podziały etniczne i narodowościowe w Republice Mołdawskiej. Wpływ i znaczenie edukacji w dwóch odrębnych państwach – Gagauzji i Naddniestrzu*, „Kultura – Społeczeństwo – Edukacja” 2015, nr 1, s. 153 i nast.

²¹ B. Panek, R. Stawicki, *Migracje i nowe uchodźctwo w globalnym świecie*, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie” 2018, tom XIX, zeszyt 11, część I, s. 135; S. Castle, H. de Haas, M.J. Miller, *The Age of Migration: International Population Movement in the Modern World*, Palgrave MacMillan, Basingstoke

Dodać należy, że w niestabilnych warunkach społeczno-ekonomicznych (a te są charakterystyczne dla Mołdawii ze względu na sytuację w Naddniestrzu²², jak i na Ukrainie ze względu na aneksję krymską i wojnę w Donbasie)²³, szczególnie w obliczu konfliktu zbrojnego, przy braku odpowiedniego zabezpieczenia instytucjonalnego w kraju pochodzenia, migracja może być strategią gospodarstwa domowego/rodziny, która prowadzi do zróżnicowania źródeł dochodu poprzez rozmieszczenie zasobów pracy na różnych rynkach pracy za granicą²⁴.

2014; Więcej na temat trendów migracyjnych: K. Long, *From Refugee to Migrant? Labor Mobility's Protectional Potential*, Migration Policy Institute, Waszyngton 2015.

²² Naddniestrze (Naddniestrzańska Republika Mołdawska; Pridniestrwska Mołdawaska Republika) jest usytuowane na lewym brzegu Dniestru część Mołdawii, o długości około 200 km i średniej szerokości 12-15 km. To *quasi*-państwo, choć kontroluje w pełni swoje terytorium i posiada szereg atrybutów suwerenności (prezydenta, parlament, armię, policję, walutę – rubel naddniestrzański, a także godło, hymn i flagę), nie jest uznane przez społeczność międzynarodową. „Naddniestrze stanowi 12,4% terytorium Republiki Mołdawii, a zamieszkuje w nim 17% jej ludności. Między Mołdawią a Naddniestrzem nie ma jednak zgody nawet odnośnie do przebiegu granicy i podziału terytorialnego. Z punktu widzenia władz w Kiszyniowie w skład „jednostki administracyjnej na lewym brzegu Dniestru” wchodzi tylko tereny na wschód od rzeki (a więc bez miasta Bendery, położonego na jej prawym brzegu), jednakże bez gmin Malovata Nouă, Koczery (Cocieri), Kosznica Dorockaja, Korżowa (Corjowa) i Ptica (Pirita). Gminy te, położone na północ i południe od miasta Dubossary, tworzą dwa kliny, „wdzierające się” na obszar Naddniestrza. Choć północny z nich, sięgający aż do granicy z Ukrainą, rozcina obszar Naddniestrza na dwie części, to jednak władze naddniestrzańskie kontrolują w nim główne drogi. Z kolei według władz w Tyraspolu w skład Naddniestrzańskiej Republiki Mołdawskiej wchodzi cały obszar na wschód od Dniestru oraz miasto Bendery i kilka gmin w jego okolicy, także położonych na prawym brzegu Dniestru (są to gminy Kicikany (Chițcani), Protiagajłowka (Proteagailovca), Varnița, Gyska (Gisca), Kremenciug (Cremenciug) i Copanca (która jako jedyna z tych miejscowości faktycznie pozostaje pod administracją mołdawską). Ta swoista „wojna na mapy” skutkuje incydentami i prowokacjami w okolicach Benderów i Dubossarów oraz w strefie bezpieczeństwa pomiędzy obszarami kontrolowanymi przez Kiszyniów i Tyraspol”. Zob. na temat Naddniestrza: O. Serebrian, *Geopolityczne uwarunkowania Republiki Mołdowy*, „Zeszyty Naukowe Koła Wschodnioeuropejskiego Stosunków Międzynarodowych”, nr 2/2003, Wrocław 2003, <http://www.kwsm.uni.wroc.pl/publikacje/ZNS1.pdf> (12.08.2019); M. Lubicz-Miszewski, *Geneza, przebieg i próby przezwyciężenia konfliktu o Naddniestrze*, „Zeszyty Naukowe WSOWL”, nr 3 (165) 2012, s. 129.

²³ Na ten temat piszą: M. Menkiszak, R. Sadowski, P. Żochowski, *Rosyjska interwencja zbrojna we wschodniej Ukrainie*, 2014, <http://www.osw.waw.pl> (11.05.2019); W. Konończuk, *Ukraina coraz bliżej utraty wschodniej części kraju*, Ośrodek Studiów Wschodnich, <http://www.osw.waw.pl> (16.11.2018); W. Konończuk, *Wschodnia Ukraina: ofensywa separatystów w oczekiwaniu na „referendum”*, Ośrodek Studiów Wschodnich, <http://www.osw.waw.pl> (16.11.2018).

²⁴ E. Kępińska, *Migracje sezonowe z Polski do Niemiec. Mechanizmy rekrutacji, rola rodziny i zróżnicowanie według płci*, Warszawa 2008, s. 25-26; Zob. także teorię na temat czynników wpływających na intensywność i strukturę migracji tzw. *push-pull theory*, sformułowaną przez Everetta Lee w 1966 r. E. Lee, *A theory of migration*, „Demography” 1966, nr 3; Szerzej na temat migracji piszą m.in.: P. Kaczmarczyk, *Migracje zarobkowe Polaków w dobie przemian*, Warszawa 2005, s. 29; O. Dębowska, *Migracje – wyniki aktualnych badań i analiz*, Kraków 2007, s. 7; Z. Kostrzewa, L. Nowak, D. Szałtys, J. Witkowski, *Kierunki doskonalenia statystyki migracji zagranicznych ludności*, „Wiadomości Statystyczne” 2010, nr 5, s. 3; A. Górny, P. Kaczmarczyk, *Uwarunkowania i mechanizmy migracji zarobkowych w świetle wybranych koncepcji teoretycznych*, Warszawa 2003, s. 67-68; Na ten temat pisze również: M. Okólski, *Modernizacyjna rola migracji*, „CMR Working Papers” 2011, nr 46/104; P. Kaczmarczyk, J. Tyrowicz (red.), *Współczesne migracje niepełne*, 31.12.2007, <http://www.bezrobocie.org.pl> (22.02.2018).

W kontekście ruchów migracyjnych pamiętać należy, że **Białoruś** po odzyskaniu niepodległości stała się państwem docelowym głównie dla ludności państw WNP, czego głównych przyczyn należy upatrywać m.in. w chęci powrotu do ojczyzny historycznej (Białorusini), a także połączenia się z rodzinami, żyjącymi na terytorium białoruskim. W 1991 r. na ziemię białoruskie przyjechało 117,7 tys. osób, w tym ok. 50% Białorusinów (powrót do „macierzy”), natomiast wyjechało ponad 60 tys. osób, głównie ludności rosyjskiej. W latach 1991-1999 pozwolenie na stały wyjazd z Białorusi otrzymało 136 tys. obywateli, a kierunkami ich wyjazdów stały się: Izrael²⁵, Kanada, USA, Australia, Polska i Niemcy. Przyczyny tych wyjazdów przybrały głównie charakter ekonomiczny (poszukiwanie lepszej pracy i warunków ekonomicznych życia) oraz polityczny (ze względu na autorytarny system polityczny). Do państw WNP w latach 1992-1998 z Białorusi wyjechało 203 tys. osób, w tym 150 tys. do Rosji, 36 tys. na Ukrainę, a pozostali do Kazachstanu. W latach 1994-2004 władze białoruskie wydały 34 tys. pozwoleń na wyjazd z państwa w celach zarobkowych. W latach 2000-2004 z Białorusi z przyczyn ekonomicznych prawdopodobnie wyjechało 52,7 tys. osób (głównie do Rosji – gdzie żyje około 280 tys. Białorusinów, z czego 224 tys. pracuje w ośrodkach przemysłowych Zachodniej Syberii)²⁶. Ważnym elementem wpływającym na migrację w społeczeństwie białoruskim – jak już sygnalizowano wyżej – jest reżim autokratyczny, a w nim dyktatorska polityka Łukaszenki, która wywołuje nie tylko emigrację zarobkową (ekonomiczną), ale także polityczną. W latach 1995-2006 około 42 tys. obywateli Białorusi złożyło wnioski o przyznanie statusu uchodźcy (głównie kierowane do Wielkiej Brytanii i USA, a także Niemiec, Szwecji, Czech)²⁷. Według Europejskiej Rady ds. Uchodźców i Wygnańców, w latach 1999-2006 na terenie UE z ochrony przysługującej każdemu, kto składa wniosek o azyl lub status uchodźcy, skorzystało 16 440 obywateli Białorusi. W tym samym okresie Stany Zjednoczone udzieliły azylu (statusu uchodźcy) 28 597 Białorusinom²⁸.

Na Białorusi od 1999 r. obserwuje się systematyczny spadek liczby ludności, a także liczby osób uznających język białoruski za ojczysty. Według spisu ludności z 1999 r. na terytorium państwa mieszkało 10 045 200 osób, dziesięć lat później (w 2009 r.) 9 513 807, natomiast w styczniu 2017 r. liczba ludności wynosiła

²⁵ Istotną pozycję wśród mniejszości narodowych zajmuje na Białorusi mniejszość żydowska. Wykaz ich organizacji w 2004 r. zawierał 44 stowarzyszenia reprezentujące m.in. byłych więźniów obozów koncentracyjnych, partyzantów, inwalidów wojennych, żołnierzy Armii Czerwonej, naukowców, dziennikarzy, działaczy organizacji kulturalno-oświatowych. W latach 1991-2019 Żydom udało się odrodzić nauczanie języka hebrajskiego i jidysz w kilku miastach białoruskich. Dzięki aktywności Związku Białoruskich Żydowskich Organizacji Społecznych i Wspólnot organizowano szereg konferencji naukowych poświęconych roli Żydów w historii Białorusi, a także podejmowano aktywność kulturalną (organizacja festiwałów, konkursów wiedzy o narodzie żydowskim itp.), a także wydawniczą (m.in. dzięki środkom pieniężnym z Izraela).

²⁶ T. Kubaczyk, A. Majchrzak, M. Żyła, *Mniejszości...*, s. 88-89.

²⁷ Według danych Wysokiego Komisarza do spraw Uchodźców od 1994 r. obywatele Białorusi złożyli 42 tys. wniosków o udzielenie ochrony z powodu prześladowań na tle religijnym, przekonani politycznych, czy ze względu na płeć. Dane za: T. Kubaczyk, A. Majchrzak, M. Żyła, *Mniejszości...*, s. 90.

²⁸ T. Kubaczyk, A. Majchrzak, M. Żyła, *Mniejszości...*, s. 90.

9 504 700, z których 7 400 800 żyło w miastach, z kolei w 2019 r. – 9 475 200²⁹. Współczesna migracja – obok naturalnego wymierania – jest jednym z powodów zmniejszającej się liczby ludności żyjącej na Białorusi, ze względu na liczebność nie ma jednak charakteru masowego, a występuje głównie z pobudek ekonomicznych i politycznych.

Z kolei w Mołdawii począwszy od drugiej połowy lat 90. XX w. do czasów współczesnych miały miejsce trzy fale migracyjne: 1) 1991-1996 – spowodowana sytuacją polityczną w państwie, w tym konfliktem w Naddniestrzu; 2) 1998-2000 – wywołana przyczynami ekonomicznymi w Mołdawii, a także kryzysem finansowym i gospodarczym, który wybuchł w 1998 r. w Rosji; 3) 2004 i nadal – migracja ekonomiczna do państw UE (głównie do Włoch i Portugalii)³⁰. Współczesny charakter migracji przyjmuje głównie wymiar zarobkowy, co jest podyktowane złą sytuacją gospodarczą Mołdawii³¹.

Natomiast przypadek **ukraińskich ruchów migracyjnych** przybiera od początku lat 90. XX w. charakter głównie zarobkowy i tymczasowy, o różnej intensywności³². Z początkiem lat 90. XX w. Ukraińcy stanowili 35% przybywających na terytorium ukraińskie z innych republik ZSRR, a w latach 1991 i 1992 liczba ta zwiększyła się odpowiednio do 39 i 46%³³. Badania przeprowadzone na Ukrainie przez Międzynarodową Organizację Migracji wykazały, że w latach 1992-1994 70% ankietowanych opuściło kraj głównie z powodów ekonomicznych, 14% – etnicznych, 2% – religijnych, a 9% ze względu na łamanie praw człowieka. Postępująca w latach 1991-2000 migracja zewnętrzna na Ukrainie dotyczyła głównie narodowości nietytułarnych (w szczególności Rosjan, Białorusinów, Żydów, Mołdawian, Polaków, Bułgarów), a kierunkami ich emigracji były głównie państwa macierzyste. Jak wynika z pozyskanych danych, w okresie 2005-2008 za granicą pracowało 1,5 mln Ukraińców, podczas gdy w latach 2010-2012 wyjechało już 1,2 mln³⁴. Zmianie uległy także cele wyjazdów – w latach 2010-2014 stały się nimi przede wszystkim Rosja i Polska, co jest podyktowane z jednej strony bliskością graniczną Ukrainy ze wskazanymi państwami, z drugiej bliskością językową i kulturową Ukrainy i Rosji, w końcu obecnością Polski w UE, co stanowi m.in. czynnik zachęcający dla migracji o charakterze zarobkowym³⁵. Dodać należy, że do czasu wybuchu konfliktu, Ukraińcy nie składali wniosków o status uchodźcy w państwach UE.

²⁹ Національний статистический комітет Республіки Беларусь...

³⁰ T. Kubaczyk, A. Majchrzak, M. Żyła, *Mniejszości...*, s. 140.

³¹ National Bureau...

³² Zob. A. Gajduckij, *Migracyjny kapital w Ukrainie: skrytaâreal'nost'*, <http://demoscope.ru/wekly/2008/0339/analit04.php> (10.01.2016).

³³ B. Jarosz, *Migracje obywateli Ukrainy: Historia problemu i współczesne tendencje*, w: *Wspólny obszar wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości Unii Europejskiej a problem migracji*, Chełm 2006; O. D. Komorova, *Russkaâ diaspora na territoriûbywşego SSSR. Razmery i migraciâ*, Moskwa 1998; K. F. Zatulın, *Problemy rossijskoj diaspory v novom zarubeż'e*, Moskwa 2002.

³⁴ O. Betliy, *The perspective of Ukraine*, w: M. Jaroszewicz, M. Lesińska (red.), *Forecasting migration between the EU, V4 and Eastern Europe*, OSW 2014, s. 160-162.

³⁵ M. Jaroszewicz, *Polska bardziej atrakcyjna dla ukraińskich migrantów zarobkowych*, Analizy OSW, 12.06.2013, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-06-12/polska-bardziej-atrakcyj->

Pewnego rodzaju przełomem w ruchach migracyjnych na Ukrainie był 2014 r., gdy migracji wywołała aneksja Krymu, a także aktywność separatystów w regionie samozwańczych republik Donieckiej i Ługańskiej³⁶. Aneksja Krymu i wybuch konfliktu w Donbasie przełożyły się na wzrost skali wyjazdów z Ukrainy do UE, głównie do Polski, gdzie zaobserwowano zwiększoną dynamikę migracji czasowej – liczba oświadczeń uprawniających do krótkoterminowej pracy w Polsce, wydana w pierwszej połowie 2015 r. wyniosła 400 tys., co oznacza jej podwojenie względem 2014 r. (372 tys.). Z pozyskanych danych wynika, że z wnioskami o status uchodźcy występuje więcej mężczyzn (64 proc.) niż kobiet (36 proc.), przy czym często składają oni wnioski w imieniu całej rodziny. W większości są chrześcijanami wyznania prawosławnego, w wieku 20-65 lat. Ubiegający się o status uchodźcy to przede wszystkim osoby z wykształceniem wyższym lub średnim, wykonujące różnorodne zawody³⁷. Z kolei we Włoszech, stanowiących również jeden z najbardziej popularnych kierunków ukraińskich migracji, pod koniec 2014 r. zarejestrowano 233 tys. ukraińskich migrantów (pod koniec 2013 r. – 191 tys.). Z dostępnych statystyk wynika, że w 2014 r. Ukraińcy złożyli 14 tys. wniosków o status uchodźcy w państwach UE (w 2013 r. – 1120)³⁸. Według *International Migration Outlook 2018*, publikowanego corocznie przez *OECD*, w 2017 r. Polska stała się globalnym liderem, jeśli chodzi o napływ cudzoziemskiej, sezonowej, krótkoterminowej siły roboczej (większym niż Stany Zjednoczone)³⁹. Jest to o tyle nietypowe, że Polska nigdy nie była państwem imigracyjnym i nadal pozostaje państwem emigracji. Jak podają analitycy z Ośrodka Studiów Wschodnich, w 2017 r. w Polsce liczba obywateli Ukrainy, posiadających ważne oświadczenia o zamiarze zatrudnienia cudzoziemca, wyniosła 517 tys. osób, a posiadających zezwolenie na pracę – 208 tys. Do tego należy dodać liczącą około 100 tys. grupę obywateli Ukrainy, którzy przebywają w Polsce na stałe i nie potrzebują zezwolenia na pracę lub też studiują albo przebywają w Polsce z innych przyczyn

na-dla-ukraińskich-imigrantów-zarobkowych (10.01.2018); Zob. także: I. P. Majdanik, *Intelektual'na migraciâ v Ukraine v kontekste meždunarodnogo naučnogo sotrudničestva*, <http://demoscope.ru/weekly/2010/0405/analit06.php> (10.01.2016); *International Labour Organization, Report on The Methodology*, Organization and Results of a Modular Sample Survey on Labour Migration in Ukraine, 2013, s. 37-40.

³⁶ M. Jaroszewicz, 18.09.2014, *Problem uchodźczy na Ukrainie: ocena sytuacji*, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2014-09-18/problem-uchodzczy-na-ukrainie-ocena-sytuacji> (02.01.2018); E. Fischer, J. Rogoża, *Krymski worek bez dna: koszty aneksji półwyspu przez Rosję*, Komentarze OSW, 01.08.2014; A. Wilk, W. Konończuk, *Wojna ukraińsko-rosyjska pod szyldem operacji antyterrorystycznej*, Analizy OSW, 06.08.2014; Por. S. Opalev, *Čislo nachodâšichâ ukraincev za god vyroslona 1 mln čelovek*, 09.04.2015, <http://www.rbc.ru> (10.01.2018); Więcej na ten temat: B. Panek, R. Stawicki, *Migracje...*, s. 131-142.

³⁷ *Ukraińscy uchodźcy w Polsce – imigranci z Ukrainy*, 09.09.2014, <http://polska.newsweek.pl/ukraincy-uchodzczy-w-polsce-imigranci-z-ukrainy-newsweek-pl,artykuly,347280,1.html> (10.01.2020).

³⁸ M. Jaroszewicz, *Kryzysowa migracja Ukraińców*, 19.10.2015, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2015-10-19/kryzysowa-migracja-ukraincow> (05.01.2020).

³⁹ *International Migration Outlook 2018*, OECD, https://read.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/international-migration-outlook-2018_migr_outlook-2018-en#page1 (17.08.2019).

niż zawodowe. W sumie daje to liczbę około 900 tys. migrantów z Ukrainy przebywających w Polsce pod koniec 2017 r.⁴⁰

Innymi państwami migracji Ukraińców – poza Polską – są Czechy (bezpośrednia migracja ukraińska do Czech jest utrudniona, jako że kraj ten prowadzi od 2012 r. bardzo restrykcyjną politykę migracyjną, praktycznie zamykającą możliwości przybycia do Czech nowych migrantów zarobkowych – można szacować według stanu na koniec maja 2018 r., że w Czechach legalnie pracuje ok. 85 tys. Ukraińców)⁴¹, Węgry (główną metodą przyciągnięcia migrantów jest zliberalizowana w 2011 r. polityka przyznawania węgierskiego obywatelstwa osobom poczuwającym się do więzi etnicznych z państwem węgierskim – w 2017 r. 845 tys. mieszkańców innych państw otrzymało węgierskie obywatelstwo, a 145 tys. było w trakcie procedury, w tym ok. 100 tys. obywateli Ukrainy), Litwa (to nadal niewielkie liczby, niemniej liczba obywateli Ukrainy posiadających prawo pobytu na Litwie gwałtownie wzrasta – o ile w ciągu całego 2017 r. takich osób było 3,6 tys., o tyle w pierwszym kwartale 2018 r. już 11,3 tys.)⁴².

Migracja Ukraińców za granicę w latach 2014-2019 ma nadal głównie charakter czasowy i zarobkowy, a w przypadku ludności ze wschodniej Ukrainy – także polityczny.

„Wzmożona fala migracyjna z Ukrainy do Polski, która rozpoczęła się w 2014 roku, zaczyna powoli wyhamowywać. Migracja ta ma nadal głównie czasowy charakter i trudno ocenić, w jakim stopniu może się przekształcić w formę osiedleńczą. Zapewne z upływem czasu obecny cyrkulacyjny model przestanie przyciągać nowe osoby. Polska pozostaje jednak głównym krajem UE, w którym pracują Ukraińcy, co wynika z szeregu przewag konkurencyjnych: rozbudowanych sieci migracyjnych oraz liberalnej procedury legalizacji pobytu i pracy (na krótki okres). Ponadto, mimo że płace osiągnęte przez migrantów w Polsce są niewysokie w porównaniu z krajami zachodniej części UE, niskie koszty życia pozwalają na regularne transfery finansowe na Ukrainę”⁴³.

Dodać również należy, na podstawie danych pozyskanych z Raportu Fundacji im. Stefana Batorego z 2018 r., że migrację ukraińską do Polski cechuje zmiana jej istotnych parametrów. Po pierwsze, jeśli wcześniej większość migrantów zarobkowych przybywała z terenów zachodniej Ukrainy, to teraz zauważalny jest wzrost migrantów wywodzących się z obwodów Ukrainy centralnej i wschodniej. Brakuje jednak narzę-

⁴⁰ M. Jarosiewicz, *Migracje z Ukrainy do Polski. Stabilizacja trendu*, październik 2018, Warszawa, Raport OSW, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/Raport_PL_Migracje-z-Ukrainy_net.pdf (27.08.2019); Zob. *Obywatele Ukrainy pracujący w Polsce. Raport z badania*, Narodowy Bank Polski, Warszawa 2018, https://www.nbp.pl/aktualnosci/wiadomosci_2018/obywatele-Ukrainy-pracujacy-w-Polsce-raport.pdf (14.08.2019).

⁴¹ *Czeski Urząd Statystyczny*, https://www.czso.cz/documents/10180/67292846/29002717_t3-01.pdf/6b869934-2304-416f-baab-9e03d980be81?version=1 (12.08.2019).

⁴² M. Jarosiewicz, *Migracje z Ukrainy do Polski. Stabilizacja trendu...*, s. 16-17; *Трудовая миграция в Литву выросло вдвое за счет украинцев*, „Экономическая правда”, 21.05.2018, <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2018/05/21/637005/> (12.08.2019).

⁴³ M. Jarosiewicz, *Migracje z Ukrainy do Polski. Stabilizacja trendu...* Zob. *Трудовая миграция...*

dzi statystycznych mogących zobrazować tę tendencję. Można częściowo oprzeć się na badaniach ilościowych ukraińskich migrantów przeprowadzone przez Narodowy Bank Polski w 2016 r. – według nich wśród ukraińskich migrantów, którzy przyjechali do Polski w 2014 lub 2015 r., 28,4% stanowiła ludność ze wschodniej części Ukrainy. Wcześniej było to tylko 6,3%. W konsekwencji odsetek osób pochodzących z regionów, które są bezpośrednio dotknięte działaniami separatystów, wzrósł do 11,7% wśród ogółu Ukraińców. Warto nadmienić, że migranci ze wschodniej Ukrainy różnią się nieco charakterystyką demograficzną od migrantów pochodzących z regionów tradycyjnie zaangażowanych w migrację (przewaga mężczyzn, młodszy wiek), a co najważniejsze, mają oni zdecydowanie mniejsze doświadczenie migracyjne⁴⁴.

W tym miejscu warto również wspomnieć o migracji edukacyjnej Ukraińców do Polski. Z danych Fundacji im. Stefana Batorego wynika, że od 2014 r. zjawisko to zdecydowanie zyskało na znaczeniu. W raporcie czytamy:

„Choć statystycznie obecnie [autor – 2018 r.] (podobnie zresztą jak w poprzednich latach) w napływie migracyjnym do Polski dominują osoby w przedziale wiekowym 30–45 lat, to jednak w najmłodszym przedziale wiekowym główną grupę stanowią studenci, a nie migranci pracownicy lub przybyszący w ramach łączenia rodzin. Liczba Ukraińców studiujących w Polsce sięgnęła 35,6 tys. osób (według stanu na koniec 2016 r.) [autor – dane Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego], co stanowi prawie 18 razy więcej niż 10 lat temu. Polska jest krajem, w którym uczy się największa grupa ukraińskich studentów decydujących się na wyjazd za granicę. Wzrost migracji edukacyjnej stanowi też czynnik dodatkowy ogólnego podniesienia kwalifikacji i poziomu wykształcenia migrantów ukraińskich. Coraz częściej migranci z Ukrainy podejmują pracę wymagającą najwyższych kwalifikacji”⁴⁵.

Procesy migracyjne w subregionie stanowią odbicie zachodzących przeobrażeń w sferze politycznej (głównie transformacji systemu politycznego, w demokratyczny czy autorytarny), gospodarczej (m.in. kondycji gospodarczej państwa, w tym poziomu bezrobocia, wysokości wynagrodzeń itd.), i kulturowej (m.in. możliwości posługiwania się językiem ojczystym w życiu codziennym, przestrzeganie i respektowanie praw kulturalnych tak narodów tytularnych, jak i mniejszości narodowych w praktyce)⁴⁶. Określone trendy zmian ludnościowych mają siłę kreowania zmian społecznych, dlatego też muszą być obserwowane i analizowane, aby można było w odpowiednim czasie podjąć działania interwencyjne, w tym umiejętnie zarządzać falami migracyjnymi, co w perspektywie łączy się także z bezpieczeństwem społecznym po-

⁴⁴ M. Jaroszewicz, O. Małynowska, *Najnowsza migracja z Ukrainy do Polski: (nie)stały fenomen?*, Warszawa 2018, s. 5, <http://www.batory.org.pl/upload/files/Programy%20operacyjne/Forum%20Idei/Najnowsza%20migracja%20z%20Ukrainy.pdf> (03.01.2020).

⁴⁵ *Ibidem*, s. 6.

⁴⁶ Na temat sytuacji prawnej mniejszości narodowych i etnicznych w państwach subregionu piszą m.in.: H. Chałupczak, R. Zenderowski, E. Pogorzała, T. Browarek (red.), *Polityka etniczna. Teorie, koncepcje, wyzwania*, Lublin 2015; H. Chałupczak, R. Zenderowski, W. Baluk (red.), *Polityka etniczna współczesnych państw Europy Środkowo-Wschodniej*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015; T. Kubaczyk, A. Majchrzak, M. Żyła, *Mniejszości...*

szczególnych państw subregionu⁴⁷. Analizy ruchów migracyjnych dokonywane przez powołane do tego ośrodki czy instytucje państwowe (działania dotyczące analizy ruchów migracyjnych w subregionie, w poszczególnych państwach w latach 1991-2019 najczęściej należą do zadań poszczególnych komórek w ramach powołanych ministerstw zajmujących się kwestiami polityki narodowościowej, przykładowo, organem administracji państwowej odpowiedzialnym za politykę etniczną Mołdawii jest Biuro Relacji Międzyetnicznych⁴⁸) powinny chronić władze poszczególnych państw przed przypadkowością działań podejmowanych wobec migrantów, niejako przeciwdziałając brakowi przezorności i zarządzaniu sytuacyjnemu.

STRUKTURY PAŃSTW SUBREGIONU

Stopień zagrożeń bezpieczeństwa państwa związany z mniejszościami narodowymi czy etnicznymi jest determinowany przez katalog różnorodnych czynników. Są to m.in. asymilacja mniejszości, jej specyfika, gwarancje prawne mniejszości, relacje z władzami, cały kontekst społeczno-polityczny charakterystyczny dla danego państwa, a także – rozważany w kontekście niniejszego artykułu – potencjał demograficzny mniejszości⁴⁹.

W państwach subregionu widoczny jest sukcesywny spadek ludności. Na Białorusi tendencję spadkową obserwuje się od 1999 r.⁵⁰ W Mołdawii liczebność populacji również sukcesywnie maleje od 1991 r. (w 1989 r. wynosiła 4 300 000, spis z 2004 r. wykazał 3 201 818 mieszkańców; spis z 2014 – 2 804 801 mieszkańców). Natomiast na Ukrainie – w ujęciu porównawczym z danymi póki co jedynego spisu narodowego w niepodległym państwie z 2001 r. – liczba ludności również ulega zmniejszeniu (wg. danych z czerwca z 2019 r. wynosiła 42 288 000)⁵¹.

⁴⁷ Zob. V. Malachov, *Integraciâ migrantov: evropejskij opyt i perspektivy Rossii*, 21.03.2014, http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=3357#top-content (10.05.2015).

⁴⁸ *Бюро межэтнических отношений Республики Молдова. Страницы истории*, <http://www.bri.gov.md/index.php?pag=sec&id=92&l=ru> (01.01.2020). Rząd postanowił o utworzeniu Państwowego Departamentu ds. Narodowościowych 16 listopada 1990 roku, natomiast jego strukturę i regulamin zatwierdził 25 kwietnia 1991 roku. Jednostka ta zmieniała swoją nazwę czterokrotnie na: Departament Relacji Narodowościowych (1994), Departament Relacji Narodowościowych i Funkcjonowania Języków (1998), Departament Relacji Międzyetnicznych (2001) i Biuro Relacji Międzyetnicznych (2005). Szczegółowo na temat podmiotów zajmujących się monitoringiem ruchów migracyjnych w państwach Europy Wschodniej piszą m.in.: H. Chałupczak, R. Zenderowski, W. Baluk (red.), *Polityka etniczna współczesnych...*

⁴⁹ E. Ganowicz, *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce a bezpieczeństwo państwa*, „Chorzowski Studia Polityczne” 2015, nr 10, s. 178-179.

⁵⁰ Patrz s. 8. *Национальный статистический комитет Республики Беларусь*, http://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/solialnaya-sfera/demografiya_2/g/chislenost-naseleniya-PO-oblasty-am-i-g-minsku/ (12.12.2018).

⁵¹ Dwa ostatnie spisy nie uwzględniają ludności Naddniestrza. *Итоги Всесоюзной переписи населения 1989 года*, Том 7: *Национальный и языковой состав населения, возраст, уровень образования, состояние в браке лиц отдельных национальностей*, Таблицы: *Распределение населения СССР по национальности и языку. Распределение населения союзных республик по наиболее многочис-*

Tabela 1

Ujęcie porównawcze struktury narodowości w państwach Europy Wschodniej w latach 1991-2019

Narodowość	BIAŁORUŚ							
	1989 rok		1999 rok		2009 rok		2019	
	Liczebność	%	liczebność	%	liczebność	%	liczebność	%
Białorusini	7 904 623	77,86	8 159 073	81,23	7 957 252	83,7		brak danych
Rosjanie	1 324 099	13,22	1 141 731	11,38	785 084	8,3		brak danych
Polacy	417 720	4,15	395 712	3,95	294 549	3,1		brak danych
Ukraińcy	291 008	2,87	237 014	2,37	158 723	1,7		brak danych
Żydzi	111 977	1,10	27 810	0,28	12 926	0,1		brak danych
Ormianie	4 933	0,05	10 191	0,11	8 512	0,1		brak danych
Tatarzy	12 522	0,12	10 146	0,11	7 316	0,1		brak danych
Romowie	10 762	0,11	9 927	0,10	7 079	0,1		brak danych
Litwini	7 606	0,07	6 387	0,06	5 087	0,1		brak danych
Azerbejdżanie	5 009	0,05	6 362	0,06	5 567	0,1		brak danych
Niemcy	3 517	0,03	4 805	0,05	2 474	0,02		brak danych
Moldawianie	4 964	0,05	4 267	0,04	3 465	0,03		brak danych
Gruzini	2 840	0,03	3 031	0,03	2 400	0,02		brak danych
Czuwasze	3 323	0,03	2 242	0,02	1 277	0,01		brak danych
Łotysze	2 658	0,02	2 239	0,02	1 549	0,01		brak danych
Mordwińcy	2 620	0,02	1 677	0,01	877	0,01		brak danych
Uzbeki	3 537	0,03	1 571	0,01	1 593	0,01		brak danych
Kazachowie	2 266	0,02	1 239	0,01	1 355	0,01		brak danych

ленным национальностям и языку; http://demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_lan_89_uk.php (27.11.2007); *Recensământul statistică 2014*, <http://recensamant.statistica.md/ru/dissemination/person/> (12.08.2019).

Baszkirzy	1 252	0,01	1 091	0,01	607	0,01	2004 rok		2014 rok	
							liczebność	%	liczebność	%
inne narodowości	16 469	0,16	14 876	0,15	246 115	2,47				
Ogółem	10 151 806	100	10 045 237	100	9 503 807	100				
MOŁDAWIA										
Narodowość	1989 rok		2004 rok		2014 rok					
	liczebność	%	liczebność	%	liczebność	%				
Moldawianie i Rumuni	2 773 500	64,5	-	-	-	-				
Moldawianie	-	-	2 533 836	79,1	2 068 058	75,1				
Ukraińcy	593 400	13,8	227 750	7,1	181 035	6,6				
Rosjanie	559 000	13,0	129 664	5,9	111 726	4,1				
Żydzi	64 500	1,5	-	-	-	-				
Bułgarzy	86 000	2,0	59 489	1,9	51 867	1,9				
Rumuni	-	-	70 215	2,2	192 800	7,0				
Gagauzi	150 500	3,5	144 268	4,5	126 010	4,1				
Romowie					9323	0,3				
inne narodowości	73 100	1,7	22 702	0,7	13900	0,5				
brak deklaracji	25 800	0,6	13 894	0,4	50082					
Ogółem	4 300 000	100	3 201 818	100	2 804 801	100				
UKRAINA										
Narodowość	1989 rok		2001 rok		2019					
	liczebność	%	liczebność	%	liczebność	%				
Ukraińcy	37 419 000	72,7	37 541 700	77,8	brak danych					
Rosjanie	11 355 600	22,1	8 334 100	17,3	brak danych					
Żydzi	486 300	0,94	103 600	0,2	brak danych					
Białorusimi	440 000	0,85	275 800	0,6	brak danych					
Moldawianie	324 500	0,63	258 600	0,5	brak danych					

Bułgarii	233 800	0,45	204 600	0,4	brak danych
Polacy	219 200	0,42	144 100	0,3	brak danych
Węgrzy	163 100	0,32	156 600	0,3	brak danych
Rumuni	134 800	0,26	151 000	0,3	brak danych
Grecy	98 600	0,19	91 500	0,2	brak danych
Tatarzy	86 900	0,17	73 300	0,2	brak danych
Ormianie	54 200	0,11	99 900	0,2	brak danych
Cyganie (Romowie)	47 900	0,09	47 600	0,1	brak danych
Tatarzy krymscy	46 800	0,09	248 200	0,5	brak danych
Niemcy	37 800	0,07	33 300	0,1	brak danych
Azerowie	37 000	0,07	45 200	0,1	brak danych
Gagauzi	32 000	0,06	31 900	0,1	brak danych
Gruzini	23 600	0,04	34 200	0,1	brak danych
inne narodowości	210 800	0,38	177 100	0,4	brak danych
Ogółem	51 452 000	100	48 052 300	100	42 288 000

Źródło: opracowanie własne na podstawie: G. Janusz, *Ochrona praw mniejszości narodowych w Europie*, Lublin 2011, s. 155; 185-187; *Nacjonalny skład ludności 2009*, <http://census.belstat.gov.by/pdf/BOOK-ru-RU.pdf> (12.07.2012); *Nacjonalny skład ludności 1989 roku*, Tom 7: *Nacjonalny i językowy skład ludności, wiek, poziom wykształcenia, stan w rodzinie* (02.11.2007); *Итоги Всесоюзной переписи населения 1989 года*, Том 7: *Национальный и языковой состав населения, возраст, уровень образования, состояние в браке лиц отдельных национальностей*, Таблицы: *Распределение населения СССР по национальностям и языку. Распределение населения союзных республик по наиболее многочисленным национальностям и языку*, http://demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_lang_89_uk.php (27.11.2007); *Recensământ statistică 2014*, <http://recensamant.statistica.md/ru/dissemination/person/> (12.08.2019); *Nacjonalny skład ludności 2014*, <http://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/socialnaya-sfera/naselenie-i-migratsiya/naselenie/> (12.07.2019).

W latach 1991-2019 na Białorusi, w Mołdawii, na Ukrainie podstawę tamtejszej struktury narodowościowej tworzył naród tytułarny, nie ustępując liczebnie miejsca żadnej z mniejszości narodowych i etnicznych. Analizując pozycję mniejszości narodowych i etnicznych w państwach Europy Wschodniej w ujęciu porównawczym, widać wyraźnie, że **na Białorusi** – najliczniejszymi mniejszościami są Rosjanie 785 084 (8,26%), Polacy 294 549 (3,10%) i Ukraińcy 158 723 (1,67%). Przedstawiciele innych mniejszości narodowych stanowią 3,24% ogólnej liczby mieszkańców państwa. Z kolei **w Mołdawii** – jak wskazują dane ze spisów ludności z lat 2004-2014, w strukturze narodowościowej państwa – oprócz narodu tytułarnego – możemy wyróżnić pięć głównych mniejszości narodowych: Ukraińców (181 tys., tj. 6,6%), Rosjan (111,7 tys., tj. 4,1%), Rumunów (192,8 tys., tj. 7%), Bułgarów (51,8 tys., tj. 1,9%) i Gagauzów (126 tys., tj. 4,1%). Natomiast **na Ukrainie** – przy analizie terytorialnego rozmieszczenia mniejszości narodowych i etnicznych (tabela 2) – szczególną uwagę zwracają Rosjanie (8334,1 tys., tj. 17,3%), Białorusini (275,8 tys., tj. 0,6%), Mołdawianie (285,6 tys., tj. 0,5%), Tatarzy Krymscy (73,3 tys., tj. 0,2%), Bułgarzy (204,6 tys., tj. 0,4%), Węgrzy (156,6 tys., 0,3%), Polacy (144,1 tys., tj. 0,3%), a także Rusini (poniżej 0,1%)⁵².

Tabela 2

Potencjał demograficzny głównych mniejszości narodowych w państwach Europy Wschodniej

Mniejszość	Liczba i rozmieszczenie terytorialne
BIAŁORUŚ	
polska	<ul style="list-style-type: none"> • jedna z najbardziej aktywnych mniejszości – koncentrujący się w obwodzie grodzieńskim, stanowiąc 21,5% tamtejszej społeczności (w samym Grodnie mieszka 64,6 tys. Polaków); • mniejszość mieszka w obwodzie mińskim 17,9 tys. (1,2%), brzeskim 17,5 tys. (1,2%), witebskim 11,1 tys. (0,9%), homelskim 1958 (0,14%), mohylewskim 1773 (0,1696), oraz w Mińsku 13 420 (0,73%); • Polacy dominują w rejonie werenowskim – 80,8% i szczuczyńskim 46,4%, z kolei w grodzieńskim stanowią – 33,6%, lidzkim 35,3%, a wołkowyskim – 25,0% ogółu mieszkańców; • liczba ludności polskiej żyjącej na terytorium białoruskim sukcesywnie maleje – na przestrzeni lat 1999-2009 spadła o 25,6%; • odnotowuje się odpływ ludności polskiej z Białorusi, głównie do Polski.

⁵² Dane za: *Национальный состав населения 2009*, <http://census.belstat.gov.by/pdf/BOOK-ru-RU.pdf> (12.07.2018); *Национальный состав Украины 2001*, <http://2001.ukrcensus.gov.ua/rus/results/general/nationality> (02.11.2018); *Итоги Всесоюзной переписи населения 1989 года*, Том 7, *Национальный и языковой состав населения, возраст, уровень образования, состояние в браке лиц отдельных национальностей*, Таблицы: *Распределение населения СССР по национальности и языку. Распределение населения союзных республик по наиболее многочисленным национальностям и языку*, http://demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_lan_89_uk.php (27.11.2007); *Приднестровье*, <http://www.pridnestrovie.net/2004census.html> (23.01.2019).

rosyjska	<ul style="list-style-type: none"> większość zamieszkuje we wschodniej części kraju; w Mińsku (w 1999 r. zamieszkiwało 264 020 Rosjan, tj. 15,71% mieszkańców stolicy); Rosjanie w poszczególnych obwodach stanowią odpowiednio: witebskim – 187 872 (13,64% ludności obwodu), homelskim – 169 263 (10,95%), mohylewskim – 132 075 (10,88%), brzeskim – 128 740 (8,67%), grodzieńskim – 119 200 (10,06%), mińskim – 40 561 (9,02%); spis ludności z 2009 r. wykazał, że w każdym z obwodów liczebność mniejszości rosyjskiej zmniejszyła się: brzeskim o 2,27%, grodzieńskim o 1,86%, homelskim o 3,25%, mińskim o 1,98% (w stolicy o 5,71%), mohylewskim o 3,08%, witebskim o 3,44%; udział Rosjan w strukturze etnicznej Białorusi jest największy w obwodzie witebskim, zaś najmniejszy w brzeskim; w każdym z obwodów utrzymała się przewaga demograficzna narodu tytularnego; liczba Rosjan w latach 1999-2009 spadła o 31,8%.
ukraińska	<ul style="list-style-type: none"> zamieszkuje we wszystkich obwodach białoruskich; największe skupiska tworzy w obwodach: brzeskim (40 046 – 2,9% tamtejszego potencjału demograficznego lokalnej ludności) i homelskim (30 920) oraz w Mińsku (27 362); według danych spisu ludności z 2009 r. w miastach żyło 122 550 (77,21%) przedstawicieli mniejszości ukraińskiej, a na obszarach wiejskich 36 173 (22,79%). w latach 1999-2009 liczba mniejszości ukraińskiej spadła o 33%; kolejne lata łączą się z sukcesywnym zmniejszaniem się populacji Ukraińców z Białorusi.
MOŁDAWIA	
rosyjska	<ul style="list-style-type: none"> w 2004 r. największe skupisko tworzyła w stolicy – Kiszyniowie (52 575 osób, 13,6%) i miście wydzielonym Bielice (16 712, 22,0%) oraz w regionach: Kaguł (5 905, 5,4%), Edineț (4 102, 5,0%), Florești (4 086, 4,4%), w Autonomicznym Regionie Gagauzji (3 882, 2,4%), przy tym ich udział w poszczególnych obwodach nie był równomierny, a zdecydowana większość Rosjan mieszkała w miastach (82,2%); w danych spisu 2014 r. wynika, że za Rosjan uważa się 4,1% ludności Mołdawii (w porównaniu z 2004 r. spadek z 5,9%), mniej o 1,8% niż w 2004 r.; największe skupiska utrzymuje w dotychczasowych miejscach zamieszkania – w Kiszyniowie i mieście wydzielonym Bielice; kondesacja ludności rosyjskiej w Mołdawii ma miejsce w Naddniestrzu, gdzie Rosjanie stanowią około 30% tamtejszej populacji.
ukraińska	<ul style="list-style-type: none"> największe skupiska mniejszość w 2004 r. tworzyła w Kiszyniowie, gdzie stanowiła ok. 5,7% mieszkańców stolicy (22 077 osób), oraz w regionach Briceni (19 272 osoby, tj. 24,3% mieszkańców), Rișcani (16 968, 21,7%), miście wydzielonym Bielice (15 651, 20,6%), Edineț (15 249, 18,7%), Oncița (15 148, 27,8%), Glodeni (13 423, 19,7%), Fălești (12 377, 12,1%), Drochia (9 575, 10,4%), Sîngerei (9 423, 9,8%), Florești (8 438, 9,0%), Ungheni (7 503, 6,4%), Hincești (6 973, 5,1%), Cahul (6 489, 5,9%), Dondușeni (5 647, 11,1%), Anenii-Noi (5 047, 6,6%); w 2014 r. największe skupiska Ukraińców utrzymywały się w: Bălți (17 454), Briceni (15 572), Kiszyniowie (26 991), Edineț (12 489), Oncița (11 883), Rișcani (11 536); choć liczebność ludności ukraińskiej w Mołdawii sukcesywnie maleje (w 1989 r. 282,5 tys., w 2014 r. -181 tys.), w latach 2014-2019 nie odnotowuje się tak silnego spadku liczby ludności w porównaniu z poprzednimi latami – aktualnie (2019 r.) w Mołdawii Ukraińcy stanowią 6,6% populacji, ustępując miejsca jedynie Mołdawianom (75,1%) i Rumunom (7%); w latach 2004-2014 udział mniejszości ukraińskiej zmniejszył się o ok. 2% w populacji państwa.

rumuńska	<ul style="list-style-type: none"> w 2004 r. stanowili 2,2% populacji państwa, nie tworząc ani najsilniejszej, ani też najbardziej wpływowej mniejszości; największe skupisko tworzyli w Kiszyniowie, gdzie mieszkało 16 169 osób (4,5%), oraz większe skupiska w regionach: Orhei (8497, 6,7%), Hincești (3855, 2,9%), Strășeni (2971, 3,1%), Căușeni (2962, 3,2%), Nisporeni (2839, 3,7%), Ialoveni (2673, 2,7%), Călărași (2316, 2,6%), Ungheni (2223, 1,9%), Kaguł (2220, 2,0%); spis z 2014 r. wykazał wzrost liczby mniejszości rumuńskiej – 7% udział w populacji państwa (wzrost o 4,8% w porównaniu do 2004 r.).
bułgarska	<ul style="list-style-type: none"> w 2004 r. Bułgarzy największe skupisko tworzyli w regionie Taraclia, gdzie mieszkało 28 906 osób (70,2%), oraz większe skupiska w regionach: Autonomicznym Regionie Gagauzi (7811, 4,8%), Kaguł (5132, 4,7%), Leova (4292, 7,9%), Cantemir (4013, 6,1%) oraz w Kiszyniowie (3420, 0,9%); w 2014 r. stanowili 1,9% populacji (porównywalnie wobec wyników z 2004 r. – również 1,9%); ludność bułgarska koncentruje się w południowej części państwa; w 2019 r. największym skupiskiem ludności bułgarskiej pozostaje wciąż miasto Taraclia (miasto znane ze sympatii prorosyjskich) i Twardica.
Gagauzi	<ul style="list-style-type: none"> to jedna z najliczniejszych i najsilniej zakorzenionych w Mołdawii mniejszości; w 2004 r. największe skupisko tworzyli w Autonomicznym Regionie Gagauzi, gdzie mieszkało 133 477 osób (81,9%) oraz niewielkie skupiska w innych regionach, w tym w: Taraclia (2649, 6,4%), Kaguł (2267, 2,1%), Kiszyniowie (1675, 0,4%) oraz w regionie Basarabeasca (1576, 5,9%); w 2014 r. udział Gagauzów w populacji Mołdawii ukształtował się na poziomie 4,6% (w 2004 roku – 4,4%), wykazując niewielki spadek (0,2%) wobec poprzedniego spisu.
UKRAINA	
białoruska	<ul style="list-style-type: none"> druga pod względem liczebnym mniejszość narodowa na Ukrainie (275,8 tys.); zamieszkuje głównie we wschodnich obwodach państwa, tworząc najliczniejsze skupiska w obwodach: donieckim (44 525, 0,9%), dniepropetrowskim (29 528, 0,8%), w Autonomicznej Republice Krymu (29 285, 1,5%), obwodzie ługańskim (20 587, 0,8%), w stolicy — Kijowie (16 549, 0,6%), obwodach: charkowskim (14 752, 0,5%), odeskim (12 767, 0,5%), zaporoskim (12 655, 0,7%), rówieńskim (11 827, 1,0%), a mniejsze skupiska w obwodach: kijowskim (8698), miłokajewskim (8369), chersońskim (8186), czernihowskim (7122), połtawskim (6309), w Sewastopolu (5872), obwodach: kirowogradzkim (5550), lwowskim (5437), żytomierskim (4924), sumskim (4320), czerkaskim (3961), wołyńskim (3217), winnickim (3114), chmielnickim (2750), zakarpackim (1540), czerniowieckim (1483), iwanofrankowskim (1468), tarnopolskim (968); około 80% ukraińskich Białorusinów mieszka w ośrodkach miejskich; poza obszarami pogranicza białorusko-ukraińskiego mniejszość białoruska zamieszkuje wschodnie i południowe centra przemysłowe, gdzie zwarte skupiska tworzy mniejszość rosyjska.
polska	<ul style="list-style-type: none"> w 2001 r. liczyła 144,1 tys.; najliczniejsze skupiska tworzyła w obwodach: żytomierskim (49 046), chmielnickim (23 005, 1,6%), lwowskim (18 948, 0,7%), a także w stolicy Kijowie (6924), w obwodzie donieckim (4343), w Autonomicznej Republice Krytu (3879), w obwodach: tarnopolskim (3856), winnickim (3794), czerniowieckim (3367), dniepropetrowskim (3288), odeskim (3247), kijowskim (2846), ługańskim (2107), rówieńskim (2031), charkowskim (1936), iwanofrankowskim (1864), zaporoskim (1774), chersońskim (1625), miłokajewskim (1317), a kilkusetosobowe w obwodach: połtawskim (813), wołyńskim (788), czerkaskim (729), w Sewastopolu (580), kirowogradzkim (556), czernihowskim (528), zakarpackim (518), sumskim (421); populacja mniejszości polskiej na Ukrainie systematycznie spada;

rosyjska	<ul style="list-style-type: none"> • w 2001 r. stanowiła 17,3% ogółu tamtejszego społeczeństwa, tj. 8,1 mln i była rozproszona na całym terytorium państwa; • szczególną pozycję zajmowała w regionach południowym (26,9% ogółu w obwodach: chersońskim – 14,1%; mikołajewskim – 14,1%; odeskim – 20,7%; Autonomicznej Republice Krymu (ARK) – 58,5%; mieście Sewastopol – 71,6%) i wschodnim (29% ogółu w obwodach: dnipropropetrowskim – 17,6%; donieckim – 38,2%; charkowskim – 25,6%; ługańskim – 39%; zaporoskim – 24,7%); • ludność rosyjska – głównie żyjąca we wschodnich i południowych obwodach Ukrainy – stanowi ważną część tamtejszych kadr zawodowych, będąc istotnym „elementem” elektoratu wyborczego w regionie;
rumuńska	<ul style="list-style-type: none"> • w 2001 r. ludność uważająca się za Rumunów najliczniejsze skupisko tworzyła w obwodzie czerniowieckim (114 555, 12,5%) oraz zakarpackim (32 152, 2,6%), a kilkusetosobowe skupiska w obwodach: odeskim (724), donieckim (372), dnipropropetrowskim (270), w ARK (268), w obwodach: kijowskim (223), zaporoskim (218), chersońskim (206), w stolicy – Kijowie (203), w obwodach: chmielnickim (167), charkowskim (164), mikołajewskim (162), lwowskim (148), kirowogradzkim (139), winnickim (138), żytomiernskim (137), ługańskim (121), iwanofrankowskim (118); w pozostałych 7 obwodach i Sewastopolu mieszkały łącznie 524 osoby tej narodowości.
bułgarska	<ul style="list-style-type: none"> • zamieszkuje dwa zwarte obszary: 1) międzyrzecze Dunaju i Dniestru, tworząc skupiska na północ od Odessy nad Limanem Kujalnickim; 2) teren między portami Primorsk i Bierdiansk nad Morzem Azowskim; • w 2001 r. – licząc 204,6 tys. obywateli ukraińskich, najliczniejsze skupiska tworzyła w obwodach: odeskim (150 683, 6,1%), zaporoskim (27 764, 1,4%), mikołajewskim (5614), donieckim (4833), dnipropropetrowskim (2269), kirowogradzkim (2205), w Autonomicznej Republice Krymu (1877), w obwodzie ługańskim (1625), stolicy – Kijowie (1514), obwodach: charkowskim (1071), chersońskim (1040), a mniejsze w obwodzie kijowskim (480), w Sewastopolu (405), w obwodach: czerkaskim (384), połtawskim (364), lwowskim (318), zakarpackim (279), czerniowieckim (273), żytomiernskim (229), chmielnickim (207), sumskim (198), czernihowskim (177), iwanofrankowskim (128), rówieńskim (113), wołyńskim (110), tarnopolskim (95).
mołdawska	<ul style="list-style-type: none"> • w 2001 r. mniejszość tę stanowiło 256,8 tys. obywateli Ukrainy, najliczniejsze skupiska tworzących w obwodach: odeskim (123 751, 5,0%), czerniowieckim (67 225, 7,3%), mikołajewskim (13 171, 1,0%), kirowogradzkim (8274), donieckim (7171), a mniejsze w obwodach: dnipropropetrowskim (4398), chersońskim (4179), w ARK (3761), w obwodach: ługańskim (3252), winnickim (2944), połtawskim (2562), zaporoskim (2476), charkowskim (2462), stolicy Kijowie (1927), w obwodach: czerkaskim (1617), kijowskim (1515), żytomiernskim (1425), chmielnickim (1353) oraz najmniejsze w Sewastopolu (801) i w obwodach: lwowskim (781), sumskim (778), czernihowskim (700), iwanofrankowskim (557), zakarpackim (516), rówieńskim (364), tarnopolskim (356), wołyńskim (303); • w większości zamieszkuje tereny wiejskie, w mniejszym stopniu ośrodki miejskie.
Tatarzy krymscy	<ul style="list-style-type: none"> • w 2001 r. najliczniejsze skupisko tworzyli w Autonomicznej Republice Krymu (243 433, 12,0%) oraz w obwodzie chersońskim (2072), Sewastopolu (1858) i w obwodzie zaporoskim (570); w pozostałych 22 obwodach i stolicy – Kijowie odnotowano łącznie 260 osób tej narodowości; • wśród 14 rejonów Półwyspu Krymskiego w 9 stanowili 21-29% ogółu (rejon bahczisarajski, belogorski, dżankowski, kirowski, leninski, niżegorodski, perwomajski, symferopolski, sowiecki); • z oficjalnych statystyk prowadzonych przez administracje obwodowe w kontynentalnej części Ukrainy wynika, że w 2014 r. wyjechało z Krymu ok. 20 tys. ludzi obawiających się o swoje bezpieczeństwo (połowa z nich to Tatarzy).

żydowska	<ul style="list-style-type: none"> • jedna z najstarszych mniejszości na ziemiach ukraińskich; • w 2001 r. tworzyło ją łącznie 103,6 tys. osób, z największymi skupiskami w stolicy — Kijowie (17 962, 0,7%) oraz w obwodach: dnipropepetskim (13 799, 0,04%), odeskim (13 386, 0,6%), charkowskim (11 576, 0,4%), donieckim (8825), w ARK (4515), w obwodach: zaporoskim (4353), mikołajewskim (3263), winnickim (3066), żytomierskim (2670), ługańskim (2651), lwowskim (2212), połtawskim (1843), chersońskim (1732), czernihowskim (1531), czerkaskim (1479), czerniowieckim (1443), chmielnickim (1410), kijowskim (1270), kirowogradzkim (1066), Sewastopolu (1016), a niewielkie skupiska w obwodach: sumskim (762), zakarpaczkim (565), rówieńskim (455), iwanofrankowskim (361), wołyńskim (213), tarnopolskim (167); • Żydzi są jedną z najbardziej zrusyfikowanych wspólnot etnicznych Ukrainy.
węgierska	<ul style="list-style-type: none"> • jedna z najlepiej zorganizowanych mniejszości; • zamieszkują głównie obszary wiejskie; • w 2001 r. liczyła 156 tys. osób i tworzyła najliczniejsze skupisko w obwodzie zakarpaczkim (151 516, 12,1%), a kilkusetosobowe w obwodach: dnipropepetskim (593), charkowskim (453), donieckim (421), lwowskim (384), połtawskim (349), kirowogradzkim (265), w stolicy — Kijowie (257), w obwodach: ługańskim (246), zaporoskim (218), chersońskim (212), w ARK (186), w obwodach: odeskim (175), czerkaskim (164), kijowskim (139), iwanofrankowskim (124), mikołajewskim (120); w pozostałych 9 obwodach i Sewastopolu mieszkały łącznie 744 osoby tej narodowości.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Национальный состав населения 2009*, <http://census.belstat.gov.by/pdf/BOOK-ru-RU.pdf> (12.07.2018); *Национальный состав Украины 2001*, <http://2001.ukrcensus.gov.ua/rus/results/general/nationality> (02.11.2018); *Итоги Всесоюзной переписи населения 1989 года*, Том 7, *Национальный и языковой состав населения, возраст, уровень образования, состояние в браке лиц отдельных национальностей*, Таблицы: *Распределение населения СССР по национальности и языку. Распределение населения союзных республик по наиболее многочисленным национальностям и языку*, http://demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_lan_89_uk.php (27.11.2007); *Recensământul statistică 2014*, <http://recensamant.statistica.md/ru/dissemination/person/> (12.08.2019); *Приднестровье*, <http://www.pridnestrovie.net/2004census.html> (23.01.2019).

Przyglądając się mozaice etnicznej państw subregionu można zauważyć, że w holistycznym ujęciu w sposób szczególny z punktu widzenia potencjału demograficznego wyróżnia się mniejszość rosyjska – stanowiąca łącznie ok. 9 230 910 osób (tabela 3). Na Białorusi „przedstawiciele rosyjskiej mniejszości narodowej, jako jedyni spośród pozostałych grup mniejszościowych i etnicznych, nie są szykanowani przez władze białoruskie. Co więcej, mogą zajmować wysokie stanowiska w strukturach administracyjnych, ekonomicznych, politycznych i kulturalnych społeczeństwa białoruskiego”⁵³. Podobnie na Ukrainie czy w Mołdawii – również zajmują stanowiska w świecie polityki, gospodarki i kultury. Od 1991 r. współtworzą organy naczelnej władzy ustawodawczej, a jako deputowani mają wiele kompetencji, co naturalnie wynika z prawa regulującego funkcjonowanie poszczególnych parlamentów (w latach 1991-2019 w państwach subregionu w strukturach władzy przeważał naród tytularny, odpowiednio ukraiński, białoruski, mołdawski,

⁵³ T. Kubaczyk, A. Majchrzak, M. Żyła, *Mniejszości...*, s. 72; Por. G. Pawlikowski, *Mniejszość rosyjska jako instrument polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej po 1991 r.*, <http://geopolityka.net/grzegorz-pawlikowski-mniejszosc-rosyjska-jako-instrument-polityki-zagranicznej-federacji-rosyjskiej/> (11.08.2018).

przy czym żadne z nich nie wprowadziło ograniczenia dostępu innym grupom narodowym czy etnicznym do udziału we władzy; dodać należy, że reprezentanci mniejszości mogą uczestniczyć w procesie państwowotwórczym). Z dotychczasowych badań przeprowadzonych w latach 2007-2018 wynika, że to właśnie mniejszość rosyjska reprezentowana w parlamentach państw Europy Wschodniej miała i posiada dalej realny wpływ na kształt przyjmowanych ustaw⁵⁴. Zwraca uwagę, że w swojej aktywności politycznej liderzy mniejszości rosyjskiej niejednokrotnie akcentują swoją przynależność narodową. Przykładowo, podczas kadencji parlamentu ukraińskiego 2002-2006 lider mniejszości rosyjskiej E. Kušnarev przygotował projekt ustawy *O Āzykah na Ukraine*, w myśl którego język rosyjski miał zostać państwowym. W wystąpieniach E. Kušnarev postulował, że należy chronić zarówno język, jak i prawa ludności rosyjskiej mieszkającej na Ukrainie – co on sam postrzega jako obowiązek wynikający z zajmowanego przez siebie stanowiska⁵⁵. Kontynuatorem jego myśli był V. Kolesničenko, który m.in. w wystąpieniu z 17 stycznia 2007 r. wyraził przekonanie, że „na Ukrainie należy bronić języka rosyjskiego – pamiętając przy tym, że jednym z podstawowych praw człowieka jest swobodne posługiwanie się językiem narodowym”⁵⁶. Równie ciekawy w kontekście aktywności mniejszości rosyjskiej na Ukrainie jest fakt, że według stanu na 2013 r. na terytorium ukraińskim działało 14 partii prorosyjskich (zrzeszających liderów mniejszości rosyjskiej), których głównym celem było utworzenie silnego ruchu prorosyjskiego na Ukrainie, a także zbliżenie z Federacją Rosyjską. Przykładowo, Komunistyczna Partia Ukrainy i Rosyjski Blok brały udział w wyborach parlamentarnych w 2012 r., a ich liderzy (dwaj), zwyciężyli w okręgach większościowych⁵⁷. Mniejszość rosyjska w państwach subregionu działa również aktywnie w ramach organizacji pozarządowych, o charakterze etnokulturowym czy etnopolitycznym. Przykładowo, na Białorusi jeden z liderów mniejszości rosyjskiej działający w ramach organizacji pozarządowej „Wspólnota Rosyjska” głosi, że „celem rosyjskich organizacji jest wychowanie Rosjan, Białorusinów i Ukraińców w poczuciu przynależności do jednego niepodzielnego narodu rosyjskiego, wychowanie w duchu rosyjskiego patriotyzmu”⁵⁸. Z kolei na Ukrainie interesy etnokulturowe mniejszości rosyjskiej są reprezentowane przez 96 organizacji społecznych, z których cztery

⁵⁴ Efekty badań zamieszczono w publikacji: A. Wierzbicki, M. Karolak-Michalska, *Mniejszość rosyjska w etnopolityce państw Europy Wschodniej i Azji Centralnej*, Warszawa 2016.

⁵⁵ Zob. E. Kušnarev, *Partiā Āzykov budet dobivat'sā zašity prav russkoāzyčnyh ukrainceiv*, 29.09.2009, <http://www.partyofregions.org.ua> (18.08.2019); E. Kušnarev, V. Eleckij, *Ukraine nužen novyj zakon o āzykah*, 01.08.2006, <http://www.partyofregions.org.ua> (18.08.2019).

⁵⁶ V. Kolesničenko, *Čelovek imeet pravo govorit' na rodnom āzyke*, 17.01.2007, <http://www.partyofregions.org.ua> (15.10.2019).

⁵⁷ N. Teres, A. Jakubowski, *Polityka etniczna Ukrainy*, w: H. Chałupczak, R. Zenderowski, W. Baluk (red.), *Polityka etniczna współczesnych państw Europy Środkowo-Wschodniej*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015, s. 515.

⁵⁸ Za: E. Mironowicz, *Polityka etniczna Białorusi*, w: H. Chałupczak, R. Zenderowski, W. Baluk (red.), *Polityka etniczna...*, s. 136.

posiadają status krajowy, między innymi Stowarzyszenie Kultury Rosyjskiej „Ruś”, Narodowe Towarzystwo Kulturalno-Oświatowe „Russkoje Sobranije”, organizacje społeczne „Rosyjski Ruch Ukrainy” i „Rosyjska Wspólnota Ukrainy”⁵⁹.

Tabela 3

Potencjał mniejszości narodowych w subregionie i istotne obszary konfliktogenne

Mniejszość	Szacunkowa liczba w subregionie	Konfliktogenne obszary zamieszkania mniejszości
Gagauzi	ok. 157 910	Mołdawia (Terytorium Autonomiczne Gagauzji)
białoruska	ok. 275 800	Brak
bułgarska	ok. 256 467	Mołdawia (Bułgarzy oczekują od władz Mołdawii gwarancji, że przebieg granic administracyjnych w państwie nie ulegnie zmianie, tak by Taraclia nie została dołączona do innych regionów Mołdawii; w przypadku jakiegokolwiek zmianie tamtejsza mniejszość deklaruje chęć dołączenia do Gagauzji)
mołdawska	ok. 262065	Brak
polska	ok. 438 649	Białoruś (konflikty m.in. na tle religijnym, związane ze szkolnictwem polskojęzycznym, organizacjami polskimi, ochroną miejsc pamięci)
rosyjska	ok. 9 230 910	Mołdawia (Naddniestrze); Ukraina (Krym, Donbas)
rumuńska	ok. 343 800	Brak
Tatarzy krymscy	ok. 248 200	Ukraina (półwysep krymski) – po aneksji krymskiej zgłaszają postulaty utworzenia autonomii tatarskiej
ukraińska	ok. 339 762	Brak
węgierska	ok. 156 600	Ukraina (Zakarpacie) – ze względu na swój potencjał demograficzny zgłasza postulaty autonomii kulturalnej dla Zakarpacia.
żydowska	ok. 117 526	Brak

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Национальный состав населения 2009*, <http://census.belstat.gov.by/pdf/BOOK-ru-RU.pdf> (12.07.2018); *Национальный состав Украины 2001*, <http://2001.ukrcensus.gov.ua/rus/results/general/nationality> (02.11.2018); *Recensământul statistică 2014*, <http://recensamant.statistica.md/ru/dissemination/person/> (12.08.2019).

Potencjał demograficzny mniejszości narodowych na Białorusi, poza mniejszością rosyjską, w niewielkim stopniu zmienia strukturę etniczną obwodów białoruskich. Mniejszości narodowe nie stanowią podstawy kadr zawodowych, nie mają istotniej reprezentacji wśród pracowników umysłowych oraz w sektorze przemysłowo-przedsiębiorczym w obwodach – ich pozycja społeczna i ekonomiczna jest mało znacząca. Nie są także ważną pod względem liczebnym częścią obwodowego elektoratu wyborczego, poprzez co realizacja ich interesów nie ulega upolitycznieniu – choć jakakolwiek aktywność zmierzająca do budowania na Białorusi systemu demokratycznego jest sukcesywnie utrudniana przez władze. Z obserwacji własnych wynika, że geografia lokalizacji i liczebność mniejszości narodowych na terytorium białoru-

⁵⁹ N. Teres, A. Jakubowski, *Polityka etniczna Ukrainy*, w: H. Chałupczak, R. Zenderowski, W. Baluk (red.), *Polityka etniczna*, s. 524-525.

skim sprzyja: 1) powstawaniu napięć etnicznych między poszczególnymi mniejszościami głównie w obwodach istotnie zróżnicowanych etnicznie (np. w grodzieńskim pomiędzy Polakami a Białorusinami); 2) większej aktywności społeczno-politycznej (m.in. w formie organizacji czy stowarzyszeń kulturalnych) mniejszości narodowych w obwodach, gdzie tworzą istotne skupiska. Mniejszości narodowe na Białorusi ze względu na swój potencjał demograficzny nie odgrywają istotnej roli w transformacji tamtejszego systemu politycznego, choć w optyce władz białoruskich preferowane i niejako uprzywilejowane są te, które opowiadają się za współpracą białorusko-rosyjską (np. praktyki takie skuteczniają reprezentanci mniejszości rosyjskiej działający w Komunistycznej Partii Białorusi, w Partii Słowiański Ruch „Biała Ruś”, a także w organizacjach pozarządowych reprezentujących Rosjan na Białorusi m.in. w ramach Białoruskiego Powszechnego Stowarzyszenia „Ruś”, Republikańskiego Publicznego Stowarzyszenia „Rosyjska Wspólnota”). Mniejszości narodowe żyjące na terytorium białoruskim – ze względu na swój potencjał demograficzny – nie zagrażają również spójności państwa z punktu widzenia integralności terytorialnej.

Z kolei geografia lokalizacji i liczebność mniejszości narodowych na terytorium mołdawskim stanowi grunt dla powstawania napięć etnicznych między poszczególnymi mniejszościami, głównie w jednostkach administracyjnych znacznie zróżnicowanych etnicznie, gdzie poszczególne mniejszości tworzą najbardziej zwarte skupiska. Pod tym względem szczególne są dwie jednostki na południu Mołdawii: Terytorium Autonomiczne Gagauzji zdominowane przez Gagauzów (82%) oraz rejon Taraclia, który zdominowany jest przez Bułgarów (65%). Zróżnicowanie etniczne w Mołdawii czyni tamtejsze społeczeństwo istotnie podzielonym, nie tylko, co naturalne ze względów przynależności etnicznej, ale także kulturowo i językowo. Jednocześnie brak wypracowanej idei narodowej, tożsamości narodowej (w społeczeństwie mołdawskim – jak już wspomniano wyżej – wykształciły się modele tożsamości: panrumunizm, mołdawianizm, a także panslawizm), powodują, że czynnik etniczny zyskuje na znaczeniu w kontekście bezpieczeństwa państwa. Owo zróżnicowanie etniczne przekłada się na brak zgody wśród społeczeństwa chociażby w kwestiach związanych z nazewnictwem państwa⁶⁰. Inne sporne kwestie, których źródłem jest zróżnicowanie etniczne to język narodowy (mołdawski) i jego rola w państwie, edukacja, potrzeba

⁶⁰ „Mołdawianie typu radzieckiego uznają, terytorium na wschód od Prutu nazywa się Mołdawią, a obszar ten w 1918 bezprawnie zajęła Rumunia, dwa lata później nastąpiło zjednoczenie narodu mołdawskiego. Wówczas Republika Mołdawii byłaby kontynuacją dawnego Królestwa Mołdawskiego. Przeciwnego zdania jest ludność, która twierdzi, nazywanie Mołdawią Mołdawskiej SRR (obecnej Republiki Mołdawii) jest wymysłem Rosji, ponieważ do czasu jego zajęcia przez carską Rosję terytorium to wchodziło w skład Księstwa Mołdawskiego. Po za tym obecna Republika Mołdawii nie obejmuje całości terytorium zagarniętego w 1812 r. przez Rosję, bowiem północna i południowa część wchodziła w skład Ukraińskiej SRR, a następnie Ukrainy. Terytorium naddniestrzańskie nie wchodziło nigdy w skład jakiegokolwiek państwa, które miałyby w swojej nazwie wyraz Mołdawii”. T. Kubaczyk, A. Majchrzak, M. Żyła, *Mniejszości...*, s. 164; Zob. szerzej na ten temat: P. Oleksy, *Mołdawski nacjonalizm vs. naddniestrzańskie państwowotwórczość – przesłanki społecznej mobilizacji w konflikcie naddniestrzańskim*, „Sensus Historiae”, vol. 11 (2013/2), Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, <http://sensushistoriae.epigram.eu/index.php/czasopismo/article/viewFile/145/142> (12.03.2019).

doskonalenia prawa regulującego stosunki międzyetniczne w państwie, a także wektory polityki zagranicznej (Unia Europejska czy Rosja?).

W kontekście zróżnicowania etnicznego szczególnie niebezpieczne dla integralności Mołdawii są także kwestie separatyzmów (Naddniestrze, Gagauzja). Konflikt w Naddniestrzu, chociaż określany jest aktualnie jako „zamrożony”, bardzo silnie oddziałuje na politykę wewnętrzną i zagraniczną Mołdawii, szczególnie w obliczu interwencji rosyjskiej na Krymie i zaangażowania Rosji w wojnę w Donbasie. Podobnie autonomia gagauska stanowi zarzewie sporów z władzami mołdawskimi w kontekście przyznanych praw, a także sprzeciwu wobec integracji europejskiej⁶¹. Z jednej strony Autonomia przyczynia się do odseparowania Gagauzów od pozostałej ludności państwa, z drugiej prorosyjskość w Naddniestrzu sprzyja realizacji interesów Rosji w Mołdawii. Wyzwaniem dla władz mołdawskich w kontekście zapewnienia bezpieczeństwa państwa staje się kompleksowa integracja społeczności mołdawskiej. Zróżnicowanie etniczne w Mołdawii uwidacznia także sprzeczność interesów poszczególnych grup narodowych, które znacząco utrudniają budowanie niepodległego państwa i rozwiązywanie jego problemów politycznych i gospodarczych.

Potencjał demograficzny Ukrainy ma istotny wpływ na bezpieczeństwo państwa i stanowi (szczególnie w przypadku mniejszości rosyjskiej) przestrzeń do rozwoju tendencji odśrodkowych i separatystycznych. Mniejszość rosyjska bezspornie jest uwikłana w retorykę wojny ukraińsko-rosyjskiej toczącej się od 2014 r. Sukces aneksji Krymu zachęcił część społeczeństwa ukraińskiego (szczególnie o prorosyjskiej orientacji politycznej i gospodarczej) – głównie tworzącą skupiska we wschodniej części państwa – do dalszej aktywności na rzecz secesji. W wielu miastach (w szczególności w regionie wschodnim i południowym – np. Donieck, Ługańsk, Charków) dochodziło do demonstracji i protestów wobec władz ukraińskich, w trakcie których prorosyjscy aktywiści żądali przyłączenia poszczególnych obwodów do Federacji Rosyjskiej. Rzetelność naukowa wymaga, aby jednocześnie wspomnieć w tym miejscu o protestach antyrosyjskich w tych samych miastach. Jak wynika z badań Filipa Bryjka, co zresztą potwierdzają również badania własne podczas wyjazdów na Ukrainę w latach 2014-2018, rola prorosyjskich liderów mniejszości rosyjskiej, a także obywateli rosyjskich w konflikcie donbaskim jest znacząca.

„Od samego początku konfliktu na Ukrainie obywatele rosyjscy współtworzyli ugrupowania paramilitarne lub przystępowali do już istniejących oddziałów. Wśród nich byli dawni i obecni oficerowie służb specjalnych: wywiadu wojskowego (*GRU*), Federalnej Służby Bezpieczeństwa (*FSB*), Służby Wywiadu Zagranicznego (*SWR*), oraz oddziałów specjalnego przeznaczenia (*SpecNaz*). Ich zadaniem było współorganizowanie prorosyjskich demonstracji oraz podburzanie społeczeństwa do powstania przeciwko nowym władzom w Kijowie”⁶².

⁶¹ Szerzej na temat roli, jaką pełni Rosja w tworzeniu i utrzymywaniu tych konfliktów: A. Wierzbicki, M. Karolak-Michalska, *Mniejszość...*

⁶² F. Bryjka, *Rosyjska wojna zastępcza w Donbasie*, „Ante Portas – Studia nad Bezpieczeństwem” 2016, nr 1(6), s. 209. Dodać należy, że „premierem” DRL był Aleksander Borodaj – rosyjski konsultant polityczny z Moskwy i generał major FSB. Zarówno Girkin, jak i Borodaj zostali jednak zmuszeni do powrotu do Rosji. Dowódcą batalionu „Sparta” jest weteran wojny czeczeńskiej Arseni Pawłow „Moto-

Przy tym, co wydaje się szczególnie ważne, nie wszyscy reprezentanci mniejszości rosyjskiej czy rosyjskojęzycznej ochoczo poparli separatystów⁶³.

Ze względu na lokalny potencjał demograficzny, również mniejszości bułgarska i węgierska mają na Ukrainie wpływ na bezpieczeństwo państwa, nie jest on jednak tak znaczący jak w przypadku mniejszości rosyjskiej. W przypadku mniejszości bułgarskiej trzeba zauważyć, że

„po 2014 r., kiedy nowy prezydent Ukrainy Petro Poroszenko obiecał Tatarom krymskim autonomię, Bułgarzy także zaczęli domagać się takiego statusu. Te dążenia po części wykorzystwała rosyjska propaganda, podsycając na tle konfliktu na wschodzie Ukrainy bułgarskie tendencje odśrodkowe. Jednak uznać należy, że ludność ta nie stanowi obecnie dla Ukrainy poważniejszego zagrożenia o charakterze odśrodkowym”⁶⁴.

Z kolei w przypadku mniejszości węgierskiej szczególnie ważny jest region Zakarpacia.

„Obszar ten jest najslabiej pod względem przemysłowym rozwiniętą jej [autor – Ukrainy] częścią. Sprzyja to działalności ruchów odśrodkowych, w tym nacjonalistów węgierskich. (...) Ukraińscy Węgrzy uważają, że oderwanie się od Ukrainy jest nierealne. W związku z tym od początku lat 90. XX wieku domagają się autonomii kulturalnej i stworzenia autonomicznego okręgu narodowego”⁶⁵.

W aktualnej sytuacji politycznej Ukrainy odnieść należy się również do Rusinów – Słowian zachodnich, którzy według spisu powszechnego z 2001 r. na Zakarpaciu stanowili jedynie 10 tys. osób (poniżej 1%)⁶⁶. Ich fenomen polega jednak na tym, że powołując się na historyczną odrębność, oczekują, że zostaną uznani za naród, a na forum międzynarodowym dążą do uzyskania szerokiej autonomii.

„Zdecydowana większość społeczeństwa Ukrainy uważa, że Rusini nie są mniejszością narodową. Co najwyżej traktują ich jako ludność o nieco innym podłożu kulturowym, posługującą się gwara. Wynika to z podporządkowania przez długi okres różnym organizmom państwowym. Według części ukraińskich historyków i etnologów samodzielność narodowa Rusinów nie ma podstaw naukowych, gdyż Rusinami w różnych okresach historycznych nazywano Ukraińców”.

Przez Zakarpacie przebiegają ważne rurociągi tranzytowe, którymi dostarczany jest gaz ziemny do państw UE. Obwód graniczy z państwami obszaru euroatlantyckiego (Polska, Słowacja, Węgry, Rumunia). (...) Rusinów cechuje historyczny rusofilizm. Przejawia się on w postrzeganiu Rosji jako „obroncy praw ludności rusińskiej”. Wła-

rola”, a dowódcą batalionu „Śmierć” Apti Denisułtanowicz Bołotchanow – major, wcześniej dowódca 3. Kompanii Patrolowej w Batalionie Południe MSW FR. Komendant oddziału w Gorłowiec jest Igor Biezler – były żołnierz SZFR podejrzewany o zestrzelenie MH-17.

⁶³ Zob. szerzej w powyższym kontekście: T. A. Olszański, *Ukraiński nacjonalizm czasu wojny*, „Komentarze OSW”, nr 179, 19.08.2015, s. 5, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/komentarze_179.pdf (14.08.2019).

⁶⁴ T. Kubaczyk, A. Majchrzak, M. Żyła, *Mniejszości...*, s. 266.

⁶⁵ *Ibidem*, s. 269.

⁶⁶ *Nacional'nyj...*

dze rosyjskie popierają dążenia Rusinów do uzyskania oficjalnego statusu mniejszości narodowej, a w dalszej perspektywie także autonomii. Aktywność ruchu rusińskiego jest związana z polityką Rosji, która celowo podsycy jego aspiracje, starając się w ten sposób zachwiać integralność terytorialną Ukrainy⁶⁷.

UWAGI KOŃCOWE

Wieloletnie badania subregionu państw Europy Wschodniej, potwierdzają wcześniejsze hipotezy badawcze, że dyferencjacja etniczna Białorusi, Mołdawii, Ukrainy generuje konieczność budowy przez tamtejsze władze nowego paradygmatu stosunków etnicznych obowiązującego na ich terytoriach⁶⁸. Obecność w społeczeństwie mniejszości rodzi w pozostałej części społeczeństwa wiele rozmaitych emocji, takich jak lęk, podejrzliwość, nieufność, wrogość.

„Obok dystansu lub braku akceptacji – mniej lub bardziej manifestowanego – dotyczącego różnic w zasadniczych kwestiach tożsamościowo-kulturalnych, nieufność i obawy budzi potencjalna rola członków mniejszości narodowych jako czynnika destabilizującego integralność terytorialną, porządek społeczny czy suwerenność władz narodu (większości) w całości lub części terytorium”⁶⁹.

Co ciekawe, podobna nieufność i zachowania dyskryminacyjne ze strony władz dotyczą mniejszości bardziej zintegrowane i wykazujące się aktywnością społeczno-polityczną. W zależności od specyfiki mniejszości, siły artykulacji ich interesów, stopnia zorganizowania mogą one być istotnym czynnikiem nacisku na instytucje publiczne, co zresztą obserwujemy w przypadku mniejszości rosyjskiej na Ukrainie i zgłaszanych przez Rosjan postulatów m.in. nadania statusu państwowego językowi rosyjskiemu (np. już w 2000 r. z inicjatywy liderów mniejszości rosyjskiej Doniecka Rada Obwodowa zwróciła się do Rady Najwyższej Ukrainy o zmianę w konstytucji statusu języka rosyjskiego na państwowy)⁷⁰. Może to generować napięcia w kontaktach z władzą, co komplikuje sytuację polityczną i społeczną z uwagi na opinię publiczną. Brak możliwości realizacji własnych interesów i porozumienia z władzą jest potencjalnym źródłem frustracji grupy i również może prowadzić do konfliktów, przemocy (nawet w formie terroryzmu), co osłabia bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Pamiętać przy tym należy, że mniejszości etniczne nieposiadające własnego państwa wywołują zagrożenia wewnętrzne, natomiast mniejszości posiadające państwa narodowe mogą generować napięcia w stosunkach między państwami i negatywnie oddziaływać na ich międzynarodową pozycję (co np. obserwujemy na Ukrainie w stosunku do mniejszości rosyjskiej)⁷¹. Problemy wynikają głównie z pozycji mniej-

⁶⁷ T. Kubaczyk, A. Majchrzak, M. Żyła, *Mniejszości...*, s. 249-250.

⁶⁸ A. Wierzbicki, M. Karolak-Michalska, *Mniejszość...*, s. 39-53.

⁶⁹ E. Ganowicz, *Mniejszości...*, s. 173.

⁷⁰ N. Horska, *Aktywność narodowa mniejszości rosyjskiej na Ukrainie (1991-2004)*, Toruń 2009.

⁷¹ E. Ganowicz, *Mniejszości...*, s. 174-178.

sości, jej specyfiki, odmienności, która czyni ją podatną na niekorzystne zjawiska. Jednak jest to sytuacja, w której występuje sprzężenie zwrotne – zwykle problemy z mniejszością są następstwem sposobu jej traktowania przez państwo i społeczność. Z całą pewnością sytuacja taka może generować zagrożenia dla bezpieczeństwa, rzutując na stabilizację, porządek publiczny, powodując zatargi społeczne z dominującą większością (niejednokrotnie narodem tytularnym) albo wpływając na stosunki z państwem mniejszości narodowej lub społecznością międzynarodową⁷².

Zagrożenia o charakterze globalnym szybko wpływają na poziom bezpieczeństwa na poziomie regionalnym, państwowym, lokalnym czy też podmiotów gospodarczych i organizacji publicznych, dotykając także subregionu Europy Wschodniej. Wydarzenia związane z aneksją Krymu oraz nadal trwająca – choć już nie tak intensywnie komentowana w mediach europejskich, wojna w Donbasie – stawiają pytania o bezpieczeństwo wewnętrzne i zewnętrzne, nie tylko Ukrainy, ale także Białorusi, Mołdawii i pozostałych subregionów obszaru poradzieckiego. Elementem coraz częściej łączącym liczne dyskusje na ten temat jest relacja na linii „bezpieczeństwo państwa – etnopolityka”, a w nim kontekst struktury etnicznej państwa i jej wpływ na bezpieczeństwo wewnętrzne, jak i zewnętrzne państwa⁷³.

Kwestie związane z etnicznością na terytorium poradzieckim stanowią czynnik znany przywódcom, świadomym zagrożeń, które ewentualnie mogą wyniknąć z konfliktów etnopolitycznych. Ważne jest, że

„właściwie w żadnym z państw powstałych po upadku imperium radzieckiego nie wdrożono z pełnym sukcesem demokratycznego modelu wielokulturowości. Dodatkowo, w całym regionie obecny jest wysoki poziom zewnętrznej i wewnętrznej migracji, kumulującej różnorodność etniczną, wpływającej na zwiększenie gęstości zaludnienia państw, ale również utrudniającej monitoring zagrożeń bezpieczeństwa etnopolitycznego”⁷⁴.

Konkludując, zróżnicowanie etniczne państw subregionu stanowi element zagrożenia głównie dla bezpieczeństwa Mołdawii i Ukrainy, a w konsekwencji bezpieczeństwa całego subregionu. Kluczową rolę konfliktogenną odgrywa mniejszość rosyjska. Ponad 9 milionowy potencjał demograficzny ludności rosyjskiej rozproszony w państwach subregionu stanowi realną siłę demograficzną, zagrażającą bezpieczeństwu całego subregionu. Ponadto, struktura etniczna poszczególnych państw Europy Wschodniej oddziałując na bezpieczeństwo wewnętrzne i zewnętrzne każdego z nich koresponduje z oddziaływaniem na politykę narodowościową państw, a także przekłada się na relacje dwustronne z „państwami macierzystymi” mniejszości narodowych.

⁷² *Ibidem*, s. 178-179.

⁷³ Na ten temat piszą m.in. Z. M. Kulisz, *Zarządzanie bezpieczeństwem państwa*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2011, vol 5, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, s. 99.

⁷⁴ N. Teres, *Etnopolityka jako element bezpieczeństwa narodowego państw WNP*, w: *Leksykon współczesnych międzynarodowych stosunków politycznych*, Cz. Mojsiewicz (red.), Agencja Wydawniczo-Reklamowa ATLA 2, Wrocław 2015, s. 48-49.

Dr Magdalena Karolak-Michalska, Społeczna Akademia Nauk w Warszawie (mkarolak@spoleczna.pl)

Wioletta Waloch (waloch.w@wp.pl)

Słowa kluczowe: struktura etniczna, Europa Wschodnia, mniejszości narodowe, etnopolityka, Białoruś, Mołdawia, Ukraina

Keyword: ethnic structure, Eastern Europe, national minorities, ethno-politics, Belarus, Moldova, Ukraine

ABSTRACT

Political and economic developments in the Eastern European countries are an important element of the public debate. Ongoing socio-political and economic transformation in the subregion (Belarus, Moldova, Ukraine) highlights the diversity of individual countries also in ethnic terms, with Ukraine and the current war in Donbass being a particular example, as well as Crimean annexation events where the nationality of the society plays a special role.

The aim of the article is to analyze the ethnic structure of Eastern European countries in an attempt to identify the demographic potential of their national and ethnical minorities in the context of the threat to the security of the subregion. The research hypothesis is as follows: the demographic potential of national and ethnic minorities in the countries of Eastern Europe is an important element threatening the security of individual states. Detailed research questions take the following form: 1) What is the ethnic diversity of Belarus, Moldova and Ukraine? 2) Does the ethnic diversity of the subregion's states constitute an element of threat to their security and as a consequence to the security of the entire subregion? 3) Which of the minorities in the subregion has a real demographic strength (numerical potential) to threaten the security of Belarus, Moldova and Ukraine, respectively?

Looking for answers to the research questions raised, the authors treat the determinants of the structure of the surveyed countries, then present a comparative view of the contemporary demographic picture of Belarus, Moldova and Ukraine, and also point to clusters of national/ethnic minorities in particular regions of the surveyed countries. They also identify the demographic potential of minorities in terms of security threats. In their final remarks they come to the conclusion that in comparison to the countries of Eastern Europe, particular national and ethnic minorities, due to their size, are an important crisis-generating element in Moldova and Ukraine (mainly the Russian minority), in contrast to Belarus.

In the writing of this article the interdisciplinary research approach was particularly helpful, combined with the integrating quantitative method, qualitative analysis, and the comparative method.